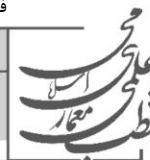

بررسی جایگاه ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی

مظفر عباس‌زاده

استادیار دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

نویسنده‌ی مسئول: mo.abbaszadeh@urmia.ac.ir

اصغر محمدمرادی

استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

وحید اسماعیل‌زاده انگنه

کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی تبریز، تبریز، ایران

الناز سلطان‌احمدی

کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۲/۰۳ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۶/۲۷

چکیده

زیبایی محیط شهری به‌عنوان بستری که هر روزه توسط طیف وسیعی از مردم تجربه می‌شود؛ جزو نیازهای متعالی انسان بوده است؛ و به مثابه محرکی برای شکوفایی وی عمل می‌کند. لذا در شکل‌دهی و طراحی محیط، مقوله هنر و رابطه آن با موضوع زیبایی‌شناسی از اهمیت شایان توجهی برخوردار است و در سطح جامعه به پدیده‌ای ارزشی و هدفمند نیز بدل می‌شود. هدف از این تحقیق، بررسی مفهوم نظری ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی است؛ تا علاوه بر شناسایی و نقش ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی، به تبیین جایگاه کاربردی ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی بپردازد. این هدف در راستای پاسخگویی به سوالات اصلی است: ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در دو دیدگاه جهان غرب و ایرانی-اسلامی از چه جایگاه نظری برخوردار است؟! و کاربرد عملی احصای ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی چیست؟! تحقیق حاضر از نوع بنیادی-نظری با رویکرد کیفی است؛ که در آن جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات کیفی با استفاده از منابع اسنادی مکتوب علمی و کتابخانه‌ای در حوزه‌های علوم مرتبط با زیبایی‌شناسی انجام می‌گیرد و اطلاعات تحلیلی با تعمیم به حوزه معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی با روش استدلال قیاسی به استحصال نظری ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی و اصول کاربردی خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی می‌پردازد. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که چهار دسته اصلی ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در اسلام، ۱. ارزش‌های زیبایی‌شناسی معقول، ۲. محسوس، ۳. معقول مستند بر محسوس، و ۴. محسوس مستند بر معقول بوده‌است و این ارزش‌ها به ترتیب در ارتباط با زمینه‌های منطقی، عاطفی و اخلاقی، معنا و رمزپردازی، آرمان‌ها و ایده‌های معقول می‌باشند که در بستر معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی بکار گرفته می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: ارزش، زیبایی‌شناسی، ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی، معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی.

مقدمه

زیبایی مربوط به رویدادهای تجربه جمالی است؛ که با توجه به شرایط گوناگون دارای تجارب زیبایی متفاوتی در میان مردم می‌باشد؛ اما فهم زیبایی فوق‌العاده دشوار است. زیبایی در وهله اول تا آنجا که تجلیات خاص آن خوشایند است؛ ارزش به شمار می‌رود و در وهله دوم چون درخور مطالعه است؛ امری آموزشی است. از این گذشته، چون وجه زنده‌ای از تکامل اجتماعی است؛ امری فرهنگی نیز محسوب می‌شود. یک اثر هنری، چه حاصل کار یک تن و چه نتیجه ابداع هنری افراد متعددی باشد؛ به الهام یا توصیه‌ی جامعه پدید می‌آید و ضرورتاً رنگ جامعه را بر خود دارد. بی‌گمان ویژگی‌های زندگی هنرآفرین و حتی ویژگی‌های بدنی او در اثر هنری منعکس می‌شود؛ ولی انعکاس به صورت مستقیم صورت نمی‌گیرد؛ بلکه پس از گذر از صافی جامعه، مشخص و قابل ارزیابی می‌شود.

امروزه هنرآفرینان و هنرشناسانی که هنر را انعکاس جبری استعداد یا نبوغ هنرآفرین می‌انگارند؛ به زیبایی‌شناسی علمی که هنر را پدیده‌ای اجتماعی و البته آموختنی می‌شمارد روی خوش نشان نمی‌دهند؛ اما زمان در مسیری خلاف اراده و دلخواه ایشان پیش می‌رود. تاریخ هنر نشان می‌دهد که نه طبیعت و طبع انسان، بلکه جامعه آورنده، نگهدارنده و شککننده هنرهاست (یوسفیان ۱۳۷۹، ۱۳۸). با وجود اینکه ارزش‌های مربوط به زیبایی‌شناسی در بین فرهنگ‌ها و جوامع گوناگون متفاوت است؛ در صورت مغایرت این ارزش‌ها با مسائل فرهنگی جامعه باعث به وجود آمدن هنجارهای منطقی، مقبول و عاطفی جامعه می‌شود. همچنین با عنایت به ارتباط غیرقابل‌انکار هرگونه شکل‌دهی محیط زندگی انسان و از جمله طراحی محیط با مقوله هنر و همچنین رابطه این شکل‌دهی با مفاهیم معنوی زیبایی، بحث «زیبایی‌شناسی» که در واقع به مبانی حکمی و نظری طراحی می‌پردازد؛ از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. از طرفی بناها و فضاهای شهری به‌عنوان ارکان هویت‌ساز شهرهای ایرانی، در طول سالیان متمادی تحت تاثیر آموزه‌ها و الگوهای فکری و هنری ایرانی-اسلامی شکل گرفته و زمینه را برای مشارکت و تعامل مردم فراهم نموده بود و در عصر حاضر، با تغییر و تحول در عرصه معماری و شهرسازی، فرآیند طراحی و خلق فضاهای شهری به افول گراییده است؛ و نقشی معیوب از هویت ملی و فرهنگ ایرانی-اسلامی را تبیین

می‌نماید؛ که عدم توجه به این مسائل در طراحی به عدم اعتبار و اصالت طرح منجر گردیده است. در این شرایط است که زیبایی‌شناسی می‌تواند موجب و محرک احیای ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی محلی و الگوهای فرهنگی و همچنین معرف و ویژگی‌های ایرانی-اسلامی در قالب معماری و شهرسازی باشد. لذا هدف اصلی بر این است تا از طریق بررسی مفهوم نظری ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی علاوه بر شناسایی نقش آنها، به تبیین جایگاه کاربردی این ارزش‌ها در خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی رسید. این مقاله در پی پاسخ به دو پرسش زیر است:

۱. ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در دو دیدگاه جهان غرب و ایرانی-اسلامی از چه جایگاه نظری برخوردار است؟
۲. کاربرد عملی احصای ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی چیست؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از بعد محتوایی و بررسی موضوع در شهرسازی، تحقیقی بنیادی است. از آنجاکه شهرسازی به‌عنوان عرصه‌ای میان‌رشته‌ای است؛ موضوع زیبایی‌شناسی می‌تواند در حوزه علوم انسانی و مکتبی (حکمت نظری و عملی) و در حوزه علوم تجربی (بعد کالبدی) مورد بررسی قرار گیرد. این پژوهش به لحاظ هدف، توسعه‌ای و کاربردی و با رویکرد (ویژگی و ماهیت داده‌ها) کیفی و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی از نوع تحلیل محتوا و در بخش چارچوب نظری استفاده‌ی است. تا آنجا که ممکن است در طرح مباحث نظری تلاش شده گفته‌ها از سرچشمه‌های اصلی آن برداشت شود؛ تا گمان تعصب و تحریف در میان نباشد و زمینه برای گزینش اصلح خوانندگان گشوده شود.

اطلاعات گردآوری‌شده با تعمیم به حوزه معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی با روش استدلال قیاسی درصدد تبیین ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی و ارائه دسته‌بندی جدید متناسب با اصول خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی است. با توجه به این نکات روش تحقیق در این پژوهش از یک‌سو باید مبتنی بر اصول و معیارهای مکتبی (ایدئولوژیک) باشد و کار پژوهش شیوه‌ای مقایسه‌ای و تطبیقی از نوع تحلیل محتوا داشته باشد؛ از سوی دیگر با توجه به دیدگاه اسلامی از هر دو وجه درباره مباحث

زیبایی‌شناسی در دوران معاصر:

زیبایی‌شناسی در دوران معاصر به دو گروه زیبایی‌شناسی نظری و زیبایی‌شناسی تجربی می‌پردازد:

زیبایی‌شناسی نظری، مانند تحقیقات روان‌شناختی اولیه بر تحلیل درونی و باورهای شخصی از مفهوم زیبایی و خوشایند بودن محیط استوار است. چنین تحلیل‌هایی تحت عنوان هرمنوتیک، پدیدارشناسی، وجودی، و سیاسی - که همگی فلسفی‌اند - انجام شده‌اند. اغلب این مطالعات با رویکردهای علمی و شبه‌علمی، روانکاوی و روان‌شناسی قابل‌مقایسه‌اند. هرمنوتیک محیط را به‌عنوان یک متن تفسیر می‌کند. پدیدارشناسی معانی زیادی دارد؛ در مطالعه زیبایی‌شناسی به‌بیش شهودی در شناخت متقابل فرد و محیط گفته می‌شود. رویکرد وجودی به عمل خلاق و محصول هنری به وجود آمده می‌پردازد. رویکرد سیاسی، به‌ویژه مارکسیسم هنر را محصول و جلوه‌ستیز طبقاتی، و رویکرد روانکاوانه هنر را موجب پالایش روان می‌داند. نظریه‌پردازان این دوره، استفن پیر، جرج سانتایانا، جان دوی، برنارد بوسانکوئث، رودلف آرنهایم هستند. سه نفر اول عقاید خود را بر اساس مکاتب تجربه‌گرایی نظریه ادراک تدوین کرده‌اند؛ درحالی‌که آرنهایم روان‌شناسی گشتالتی است (لنگ ۱۳۹۰، ۲۰۸).

زیبایی‌شناسی تجربی: علوم رفتاری برای تحلیل تجربه زیبایی‌شناسی تجربی به فنون علمی و شبه‌علمی متکی بوده است. بیشتر مطالعات این رشته بر تحلیل همبستگی استوار است. بیشتر تحقیقات روان‌شناختی اخیر بر جنبه‌های فرمی یا ساختاری آثار و اشیای هنری به‌عنوان متغیر مستقل و ادراک ذهنی مردم از آن‌ها به‌عنوان متغیر وابسته متمرکز بوده‌اند. ویژگی‌های آثار و اشیای هنری با چگونگی پاسخ مخاطبین همبستگی دارند. این پاسخ‌ها نیز با خصوصیات شخصیتی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی و پیشینه فرهنگی مردم مرتبط هستند.

در این مطالعات چهار موضع‌گیری مهم نظری وجود داشته است: رویکرد نظریه اطلاعات رویکرد معناشناسی، رویکرد نشانه‌شناسی و رویکرد روانشناسی زیست‌شناختی در هر کدام از این زمینه‌ها تحقیقاتی در حال انجام است.

نظریه - اطلاعات، به دو گونه در تحول نظریه زیبایی‌شناسی بکار گرفته شده است. اولی از نظریه‌های تجربه‌گرایی فرم و دومی از چارچوب تحلیلی آن استفاده می‌کند. نوشته‌های آبراهام مولس در

استدلال و تحلیل گردد. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات کیفی در این پژوهش با استفاده از منابع اسنادی مکتوب علمی و کتابخانه‌ای در راستای تبیین مدل مفهومی پژوهش می‌باشد.

پیشینه پژوهش

تاکنون کارهای پژوهشی بسیاری در حوزه زیبایی‌شناسی در جهان غرب و ایرانی - اسلامی انجام گرفته است؛ به‌طوری‌که در حوزه نظری، فلاسفه زیبایی‌شناسی و در حوزه عملی، هنرمندان زیبایی‌شناسی کارهای پژوهشی بسیاری در زمینه‌های نظری و عملی انجام داده‌اند.

- پژوهش‌های نظری و کاربردی زیبایی‌شناسی جهان غرب:

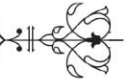
زیبایی‌شناسی در دوران باستان:

ظاهراً کسی که برای نخستین بار از موضوع هنر و زیبایی سخن گفته؛ افلاطون است. وی معتقد به دو نوع زیبایی طبیعی و هندسی بود. وی در رویکردهای عملی اعتقاد به سه موضوع هماهنگی، تقارن و نظم داشت (صادقی و دیگران ۱۳۹۷، ۵). سایر نظریه‌پردازان این دوره نیز ارسطو، فلوطین و سنت‌آگوستین بوده‌اند.

بحث زیبایی‌شناسی در سده‌های میانه نیز با رویکردی متفاوت با حکمای یونان مطرح شد. فرهنگ مسیحیت اقتضا می‌کرد که به طبیعت و دنیا توجه چندانی نشود و زیبایی بیشتر در ماورای عالم طبیعت جستجو شود. در این رویکرد، زیبایی خاستگاه الهی می‌یابد و فیلسوفان سده‌های میانه به‌صراحت می‌خواهند اثبات کنند خدا مظهر زیبایی است و زیبایی‌های دیگر، بازتابی از او هستند (غفاری ۱۳۹۴، ۶۳).

زیبایی‌شناسی در دوران جدید:

زیبایی در دوره مدرنیته با رویکردی متفاوت با دوره یونان باستان و سده‌های میانه ادامه می‌یابد. در این دوره، امر زیبا به‌عنوان تجلی عقل در محسوس شناخته می‌شود. نظریه‌پردازان معروف این دوره، دکارت، لایب‌نیتس، الکساندر گوتلیپ باوم‌گارتن، ایمانوئل کانت، لئوناردو داوینچی، دیوید هیوم، ویلهلم هگل، یهان فن شیلر، فردریش شگل و آرتور شوپنهاور می‌باشند (همان، ۶۴).

نمود؛ پژوهش‌های نقی زاده در زمینه فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی-اسلامی (نقی‌زاده و دیگران ۱۳۹۲، ۵۱-۴۱)، لیلیان با بررسی مبانی و مفاهیم زیبایی-شناسی و تبلور آن در ساختارهای معماری (لیلیان و دیگران ۱۳۸۸، ۵۰-۵۵)، حبیبی با تأکید بر رویکردهای نوین در پژوهش زیبایی-شناسی منظر در قالب سه رویکرد پدیدارشناسانه، روان‌شناسانه و اکولوژیک (حبیبی ۱۳۹۵، ۷۲-۶۵)، منصوری با مطالعه در زمینه زیبایی‌شناسی تا زیبایی‌شناسی با بیان تحولات چند دهه آموزش هنر در ایران (منصوری ۱۳۹۶، ۶-۳)، پاکزاد و ساکی با بررسی تجربه زیبایی‌شناختی محیط با نظر به شکل‌گیری خوانش‌های جدیدتر از تجربه زیبایی‌شناختی (پاکزاد و ساکی ۱۳۹۳، ۱۴-۵)، قائمی فر با مطالعه در خصوص الگوی زیبایی‌شناسی در معماری بر اساس دیدگاه اندیشمندان اسلامی (قائمی فر ۱۳۹۵، ۴۷-۳۷).

با بررسی و مطالعات صورت گرفته مشخص است که موضوع ارتباط بین ارزش‌ها و بحث زیبایی‌شناسی از یک سو و نیز ارتباط ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی با معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی آن‌چنان که لازم بوده، مورد توجه نبوده است. از طرفی طراحی زیبایی‌شناسانه در ایران بیشتر تقلیدی از جهان غرب بوده و یا به صورت نقصانی در طرح‌ها دیده شده است. آنچه مشخص است رابطه معناداری بین موضوع ارزش‌ها و زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی وجود دارد؛ که می‌بایست ماهیت ارزشی زیبایی‌شناسی در جهان اسلام و ایران شناسایی و ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی معرفی گردد. در این راستا وجوه تمایز و اشتراک موضوع زیبایی‌شناسی در دو جهان غرب و ایرانی-اسلامی بررسی شده و بر اساس نیازهای امروز و با معاصر سازی آن‌ها و با توجه به شرایط زیبایی‌شناسی فرهنگ ایرانی-اسلامی به عرضه اصول و معیارهای زیبایی‌شناسی پرداخته می‌شود.

مبانی نظری پژوهش

- زیبایی‌شناسی

زیبایی‌شناسی Aesthetics از ریشه یونانی و استتیکا نشأت گرفته که در زبان یونانی به معنی حساسیت آمده است. در زبان عربی علم‌الجمال و یا علم‌الاستحسان گفته می‌شود. زیبایی‌شناسی نظام و دیدگاهی فلسفی است که درباره معنی و تعریف زیبایی، خاستگاه و چگونگی پیدایش تصورها و تصدیق‌های مختلف درباره زیبایی،

چارچوب نظریه‌های نوع اول و نوشته‌های رودلف آرنه‌ایم تحت عنوان انتروپیی و هنر نمونه‌ای از نظریه‌های نوع دوم است. رویکرد معناشناسی از مباحثی در زبان‌شناسی گرفته شده است. نوربرگ شولز نمونه‌ای از این مباحث را بکار گرفته است. مبانی نشانه‌شناسی در تناقض با معناشناسی از نوشته‌های فلسفی فردیناند سوسور است. رویکرد روانشناسی زیست‌شناختی ریشه در روانشناسی گشتالت دارد و تحقیقات اخیر برلین برم بنای این رویکرد انجام شده است (همان، ۲۰۸-۲۱۲).

- پژوهش‌های نظری و کاربردی زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی: مباحث نظری مستقل از اراده انسان محقق می‌باشد و مباحث عملی با اراده و عمل انسان محقق می‌شود و مبانی و اصول دو حوزه فوق کاملاً متفاوت بوده و باید از هم تفکیک شود.

حوزه مباحث نظری زیبایی‌شناسی (حسن‌شناسی): معبودشناسی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، فلسفه تاریخ و ارتباط انسان با طبیعت (خورسند و نقره‌کار ۱۳۹۷، ۱۰۴)

حوزه مباحث عملی زیبایی‌شناسی: سبک‌شناسی، هنرمندشناسی، آثار هنری (رابطه هنرمند و مخاطب، مخاطب‌شناسی و رابطه مخاطب با آثار هنری)

انواع نظریه‌پردازان حوزه نظری زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی در مکاتب مشائین، شراقین و عرفا، حکمت متعالیه می‌باشد.

مشائین: با استفاده از حواس و عقل (حس و استنتاج عقلی) به ادراک زیبایی‌های محسوس و معقول می‌پردازند؛ که از جمله آن‌ها به فارابی و ابوعلی سینا می‌توان اشاره نمود.

شراقین و عرفا: با به‌کارگیری شهود قلبی (احاطه اشراقی نفس از طریق تزکیه درون) به ادراک زیبایی‌های ملکوتی نائل می‌شوند؛ از جمله آن‌ها سهروردی و ابن عربی را نام برد.

حکمت متعالیه: با بهره‌گیری از معرفت‌های اولیه حضوری (فطری)، حواس، عقل، شهود مبتنی بر داوری وحی و کلام معصوم به ادراک زیبایی‌های حسی و عقلی و ادراک شهودی زیبایی‌های ملکوتی و مراتب برتر وجود می‌پردازند. فیلسوفان شاخص این مکتب ملاصدرا و علامه جعفری می‌باشند (همان، ۱۰۶-۱۰۲).

انواع نظریه‌پردازان حوزه عملی زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی در دوران معاصر:

از جمله مطالعات در خصوص ارزش‌های زیبایی‌شناسی در حوزه معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی می‌توان به موارد زیر اشاره

گزینشی در مقابل آن‌ها واکنش نشان می‌دهیم و آن‌ها را از دیدگاه زیبایی‌شناسی توصیف می‌کنیم (همان، ۷۹).

با پذیرش این رویکرد، فرق واقعی بین زیبایی‌شناسی و فلسفه هنر از میان برمی‌خیزد؛ مفاهیم زیبایی‌شناسی و تجربه زیبایی‌شناختی عناوین خود را به حق از مفاهیم موردنیاز ادراک آثار هنری و تجربه ناشی از مواجهه با آن‌ها می‌گیرند. در حالت کلی می‌توان گفت وظیفه اصلی زیبایی‌شناسی بررسی و مطالعه فرق‌های مختلف هنر و محتوای روحانی خاص آن‌هاست. بیشتر فعالیت‌های زیبایی‌شناسی اخیر هم بر روی مسائل هنری متمرکز شده و می‌توان گفت که امروزه توجه به زیبایی‌شناسی از طریق بررسی هنر به صورت یک سنت درآمدی است.

– سیر تاریخی زیبایی‌شناسی

– زیبایی‌شناسی در غرب

تاریخ فلسفه‌اندیشی سیستماتیک درباره هنر در غرب، با افلاطون آغاز می‌شود. اما تحولات معین در دویست سال پیش از وی که ما از آن‌ها تنها اندکی می‌دانیم یا می‌توانیم در مورد آن‌ها تنها حدس بزنییم دستاورد بزرگ او را به وجود آوردند. تقریباً کلیه مسائل بنیادین زیبایی‌شناسی از جانب افلاطون مطرح شدند و برخی از آن‌ها عمیقاً مورد ملاحظه وی قرار گرفتند (بیردزلی و هاسپرس ۱۳۹۸، ۲). مسائلی که او مطرح نمود و استدلال‌ها و احتیاج‌هایی که او بیان کرد به نحو شگفت‌آور و اعجاب‌انگیزی متنوع و عمیق هستند. زیبایی‌شناسی در آغاز، شناختی تجربی یا عملی بود ولی به تدریج به دانشی نظری مبدل گردید و سرانجام در سده هیجدهم به صورت یکی از مباحث فلسفه درآمد. فلسفه زیبایی در مراحل نخستین خود، از موضوعات فلسفه ماوراء طبیعت و فلسفه اخلاق جدا نبود. افلاطون و افلاطونیان ۲۵۰ تا ۲۷۰ و لانگینوس ۲۳۱ تا ۲۷۳ و پس از آن حکیمان عصر میانه این سنت کهن را حفظ کردند. پس از آن در دوره رنسانس، عصر روشنگری و دوران معاصر هر یک از نظریه‌پردازان غربی علم زیبایی‌شناسی را مورد بررسی قرار داده و در راستای تکامل آن گام برداشته‌اند (همان، ۶۴-۴). لذا در این خصوص، نمودار ۱ به بررسی سیر تاریخی زیبایی‌شناسی به تفصیل پرداخته است.

نمودار سیر تاریخی زیبایی‌شناسی در غرب (نمودار ۱) حاکی از تسلط نظامی سخت و روشن تا دوران رنسانس دارد؛ که سادگی و

ذهنی یا عینی بودن آن، فلسفه زیبایی و امروزه فلسفه هنر در تاریخ تمدن بشر و بالاخره نقش و ارتباط شناخت زیبایی با هنر و دیگر دستاوردهای ذوقی بشر گفتگو می‌کند. عده‌ای زیبایی‌شناسی را فلسفه هنر دانسته و برخی دیگر آن را فلسفه زیبایی فهمیده‌اند. در هر حال این دو دیدگاه از هم فاصله زیادی ندارند (افروغ ۱۳۸۹، ۹). زیبایی‌شناسی نسبت به فلسفه هنر که شاخه‌ای از آن را تشکیل می‌دهد؛ میدان وسیع‌تری دارد. زیبایی‌شناسی نه تنها با ماهیت و ارزش هنرها، بلکه با آن واکنش‌ها در برابر ابژه‌های طبیعی سروکار دارد که با زبان زیبایی و زشتی بیان می‌شوند (اتینگهاوزن و گرابر ۱۳۹۶، ۷۶). دایره‌المعارف آمریکانا، زیبایی‌شناسی را چنین تعریف می‌کند؛ «علم شناخت زیبایی و هنر» (افروغ ۱۳۸۹، ۹). زیبایی‌شناسی را می‌توان با اغماض، بررسی فلسفی زیبایی و ذوق تعریف کرد، ولی تعریف دقیق موضوع آن بسیار دشوار است. در واقع می‌توان گفت که «خود تعریفی» یکی از عمده‌ترین وظایف زیبایی‌شناسی جدید است. در اینجا با قلمرو جذاب و گیج‌کننده‌ای از تجربه مواجهیم؛ یعنی قلمرو زیبایی، زشتی، عالی و ظریف؛ قلمرو ذوق، نقد و هنرهای زیبا؛ قلمرو تأمل، لذت حسی و دلربایی (همان، ۷۷).

در ارتباط با زیبایی‌شناسی سه رویکرد گسترده و عمده وجود دارد که هر کدام از نظر درون‌یابی و شهود قابل دفاع هستند:

۱. مطالعه و بررسی مفاهیم زیبایی‌شناسی یا به عبارت دقیق‌تر تحلیل «زبان نقد» که در آن سنجش‌های ویژه، مشخص و منطقی و توجیه آن‌ها ارائه می‌شود. این رویکرد بر مفاهیم تئوری ادبی جدید یعنی مفاهیمی چون بازنمایی، بیان، فرم، سبک و حل‌پذیری متمرکز است. این بررسی باهدف نشان دادن چگونگی توجیه این توصیفات و بیان چگونگی تمایز تجارب انسانی ارائه می‌شود.

۲. بررسی فلسفی بعضی از حالات ذهن - عکس‌العمل‌ها، نگرش‌ها و عواطف - که درگیر تجربه زیبایی‌شناسی هستند و ویژگی‌های متمایز زیبایی‌شناسی را بر قوه و عهده «سنجش» می‌گذارد. بنابراین کلید قلمرو زیبایی‌شناسی در بعضی از نگرش‌های «بی‌طرف» نهفته که ما در مواجهه با ابژه‌ها از خود نشان می‌دهیم و می‌توان آن‌ها را با روش‌های متباینی بیان کرد.

۳. مطالعه و بررسی فلسفی ابژه زیبایی‌شناسی. این رویکرد مبتنی بر این است که وجود مسائل زیبایی‌شناسی، پایه‌ای و ازلی است. چون جهان دارای طبقه ویژه‌ای از ابژه‌هاست که ما به گونه

جدول ۱. بررسی آرای نظریه‌پردازان تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

معیارهای زیبایی‌شناسی	دیدگاه کلی	تعریف اولیه زیبایی و زیبایی‌شناسی	نظریه‌پرداز	ردیف
- تناسب - اعتدال	زیبایی در مواردی اشاره دارد به زیبایی در محسوسات و مخلوقات: از شگفت‌ترین شگفتی‌ها طاووس است که او را نیکوترین تناسب بخشید و به زیباترین رنگ‌ها بیاراست (و من تعجبها خلقا الطاوس الذی اءقامه فی احکمه تعدیل، و نضدالوانه فی احسن تضید (نهج‌البلاغه ۱۳۷۹، ۵۲۴).	زیبایی در نهج‌البلاغه با عنوان حسن و با مفهوم کلامی و اخلاقی بیان شده است مانند حسن الیقین، حسن العمل، حسن التعاون، حسن سیره، حسن بلاء	نهج‌البلاغه ۱۳۷۹، ۵۲۴-۴۸۱ سید رضی	۱
- ظاهر و باطن - تناسب جز با کل	فخر رازی در باب «احسن تقویم» دو قول زیبایی صورت و زیبایی سیرت را جمع می‌کند. ۱. زیبایی صورت و زیبایی سیرت (والحاصل ان القول الاول راجع الا صورت الظاهره و الثانی الا السیرت الباطن) (ترجمه تفسیر المیزان، ج ۶، ۳۶۷) ۲. حسن صورت عبارت است از تناسب تجهیزات آن نسبت به یکدیگر و تناسب مجموع آن‌ها با آن غرضی که به خاطر آن غرض ایجاد شده است (مفاتیح الغیب، ج ۳۲، ۲۱۲). ۳. هیچ محسوسی مطلقاً در حوزه دین مشروعیت نمی‌یابد؛ مگر در اتصال به معقول (مفاتیح الغیب، ج ۳۲، ۲۱۲).	حسن یک معنای عامی است که در تمامی موجودات جاری است. احسن تقویم	التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب) فخر رازی	۲
- زیبایی معقول - زیبایی حسی - زیبایی طبیعی	۱. زیبایی معقول: آن‌گونه زیبایی و حسنی که مورد پسند عقل و خرد است. ۲. زیبایی هوسناک: زیبایی و حسنی که از جهت هوا و هوس نیکوست. ۳. زیبایی محسوس یا طبیعی: زیبایی و حسنی محسوس که طبیعتاً زیبا و خوب است) (راغب اصفهانی، ج اول، ۴۸۸). (و ان تصبهوم حسنه یقولوا هذه من عند الله) (سوره نساء: ۷۸)	زیبایی عبارت است از هر اثر بهجت آفرین و شادی‌بخش که مورد آرزو باشد.	مفردات الفاظ قرآن راغب اصفهانی	۳
- اعتدال	نسبت زیبایی با اخلاق و بنیادی بودن مفهوم اعتدال (کاپلستون ۱۳۶۸، ۵۲۰).	نخستین فیلسوف جهان اسلام که تمامی فضائل بشری و در ذیل آن زیبایی را مشروط در اعتدال میان دو نیروی متضاد افراط و تقصیر می‌داند (کاپلستون ۱۳۶۸، ۵۲۰).	ابوسحاق کندی	۴
- اعتدال - اختیار - بی‌غرضی - شمولیت	زیبایی را از آن حضرت حق دانسته و دیدگاه او مجد و عظمت و جلال هر شیء به‌واسطه کمال آن شیء است. زیبایی را از سه منظر مورد تحلیل قرار می‌دهد: - هستی‌شناختی: زیبایی حق و داشتن حصه‌ای از زیبایی در مخلوق - معرفت‌شناختی: درک، علم و شناخت رویکرد نوافلاطونی - انسان‌شناختی: اعتدال در رفتار انسانی رویکرد ارسطویی (فارابی ۱۳۷۹، ۱۰۷).	مؤسس فلسفه اسلامی و در تاریخ اندیشه معلم ثانی که زیبایی را در قالب تعریف جمال، بهاء و زینت بیان می‌کند (فارابی ۱۳۸۴، ۸۵).	ابونصر محمدبن طرخان بن اوزلیغ فارابی	۵

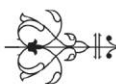

ادامه جدول ۱. بررسی آرای نظریه‌پردازان تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

معیارهای زیبایی‌شناسی	دیدگاه کلی	تعریف اولیه زیبایی و زیبایی‌شناسی	نظریه‌پرداز	ردیف
- نظم - حسن ترکیب - حسن تألیف - موزونی	خداوند اصل زیبایی و سرمنشأ تمامی زیبایی‌های عالم است. در اندیشه شیخ‌الرئیس میان خیر، کمال، عشق و زیبایی نسبتی ذاتی برقرار است (ابن‌سینا ۱۳۸۸، ۴۰۵).	زیبایی آن است که هر چیزی در مقام شایسته و بایسته خویش باشد (ابن‌سینا ۱۳۸۸، ۴۰۵).	ابن‌سینا	۶
- تناسب - تقارن - تعادل اجزای یک شی مرکب - اصل تناظر - توازن	در مورد زیبایی تحت تأثیر آرای افلاطون، ارسطو و فلوطین هستند. ماهیت زیبایی را به عوالم فراتر از عالم ماده کشانده است؛ و زیبایی محسوس را بازتاب زیبایی معقول برمی‌شمارد. از نظر ایشان زیبایی بر بنیاد نسب افضل و شریف مبتنی بر تناسب دقیق هندسی نسبت کمی عددی، کیفی هندسی و کمی - کیفی نسبت تألیفی و موسیقایی قرار دارد. ایشان علت تفاوت در ادراک زیبایی را منحصر در سه اصل می‌دانند: ۱. ترکیب مزاج‌ها در نفس که نسبت به یک عین در زمان‌های مختلف احساسات متفاوتی را برمی‌انگیزد. ۲. اعیان و مناظری که به نفس عرضه می‌شود. ۳. مناسباتی که مابین قوای حاسه و محسوسات برقرار می‌شود (بلخاری قهی ۱۳۸۸، ۱۷۵-۱۷۶).	زیبایی، حضور صورت معقول در شی است (بلخاری قهی ۱۳۸۸، ۱۷۵).	اخوان‌الصفا و خلائ الوفا	۷
- اعتدال - کمال و تناسب - اجزای یک شی	رویکردی کاملاً تخصصی به مقوله امر زیبا و زیبایی دارد. زیبایی‌شناسی را در حوزه معرفت‌شناختی و اخلاق مورد بررسی قرار داده است. از دیدگاه ایشان علت لذت بردن نفس از زیبایی و صور زیبا تطابق این صور با ادراکات ازلی و ماتقدم نفس است. به‌نوعی بازخوانی تفصیلی از نظریه فلوطین در باب لذت و زیبایی است. زیبایی را بر دو نوع می‌داند: - زیبایی محسوس مادی یا نسبی: نوعی از زیبایی که از طریق حس درک می‌شود و به همین دلیل تابع ذوق و سلیقه و عادات مردم و در یک کلمه عرف اجتماعی است. - زیبایی معقول مطلق: عقل علاوه بر مقام ادراک مقام قضاوت نیز دارد و اصولاً این قضاوت است که تعیین‌کننده حدود زیبایی و زشتی در عالم است (صدیق ۱۳۸۳، ۷۵).	زیبایی صورتی است که از اعتدال در ترکیب و درستی تناسب اندام‌ها نسبت به یکدیگر از نظر رنگ، ساختار و دیگر هیات‌ها فراهم می‌آید که اجتماع آن‌ها باهم زیبایی است (صدیق ۱۳۸۳، ۷۸).	ابوعلی سینا	۸
- وجود تناسب و تألیف بین اجزا و اعضای یکشی مرکب - تباين	تحقیقات او تأثیر مهمی در نوع نگرش غربیان به زیبایی در اواخر قرون وسطی و رنسانس نهاد. زیبایی را ترکیبی از دو رویکرد آبیجکتیو و سابجکتیو می‌داند و آن را با رویکردی کاملاً تجربی و نه صرفاً فلسفی مورد توجه قرار می‌دهد. از نظر ایشان زیبایی هم محصول فعالیت و ادراک خاص نفس است و هم مجموعه عواملی درشی. مراتب ادراک زیبایی را در سه سطح صرفاً حسی، معرفتی و از طریق استدلال مورد بررسی قرار می‌دهد و عوامل اصلی ادراک زیبایی را در این موارد برمی‌شمارد: نور، رنگ، فاصله، وضعیت گیری فضایی، تجسم عمق، شکل، بزرگی، اتصال، پراکندگی، عدد، حرکت، سکون، زبری، نرمی، شفافیت، کدر بودن، سایه، تاریکی، زیبایی، زشتی، همسانی و ناهمسانی (بلخاری قهی ۱۳۹۴، ۱۱۵).	زیبایی را از جمله معانی‌ای می‌داند که توسط حس بینایی ادراک می‌شود. زیبایی کیفیتی در ادراک و مجموعه صفاتی درشی است (بلخاری قهی ۱۳۹۴، ۱۱۵).	ابوعلی سینا	۹

ادامه جدول ۱. بررسی آرای نظریه‌پردازان تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

معیارهای زیبایی‌شناسی	دیدگاه کلی	تعریف اولیه زیبایی و زیبایی‌شناسی	نظریه‌پرداز	ردیف
- تناسب	از نظر وی، زیبایی و جمال هر چیزی در کمالی است که لایق آن است و اگر تمامی کمالات ممکن برای یک شی یا یک موجود حاصل شود؛ زیبایی او در نهایت است ورنه حسن و جمال آن به اندازه کمالاتی است که داراست. او رویکردی کلامی را در شرح زیبایی برگزید. غزالی تقسیم مشهور زیبایی معقول و محسوس نزد نوافلاطونی‌ها را با عنوان زیبایی ظاهر و باطن بیان می‌کند. زیبایی باطن معقول: جمله فضائل و نیکی‌هایی است که در اخلاق ظاهر می‌شود. زیبایی ظاهر: همان عواملی است که حس ظاهر را برمی‌انگیزاند (غزالی، ۱۳۸۱، ۴۷۳).	زیبایی را در پرتو ادراک معانی‌ای چون عشق، محبت و لذت تعریف می‌کند (غزالی، ۱۳۸۱، ۴۷۳).	امام محمد غزالی (مشکوه الانوار)	۱۰
- حسن نظم - حسن تألیف - حسن اعتدال	یک زیبایی‌شناسی چهار مرحله‌ای است که در آن با یک سیر پویا انسان ابتدا به حوزه زیبایی‌های حقیقی وارد می‌شود؛ آن‌ها را کسب کرده و سپس دوباره به همین عالم بازمی‌گرداند: - سفر نخست: سفر از خلق به سوی حق، از ماهیت به وجود و از کثرت به وحدت - سفر دوم: سفر از حق با حق، طی مراتب وجود و ادراک مراتب برتر انسان در درون مراتب وجود و مراتب زیبایی سفر می‌کند و آن را از قوه به فعل محقق می‌کند و با آن یکی می‌شود. - سفر سوم: او پس از این سیر دوباره به عالم طبیعت برمی‌گردد. - سفر چهارم: مرحله چهارم مرحله تربیتی یک هنرمند است؛ در خلق با حق. یعنی اثر او، حالت حرکت بخش برای مخاطبین خود دارد و آنان را برای طی کردن این مراحل یاری می‌بخشد (هاشم‌نژاد و نعمتی، ۱۳۹۰، ۱۳۷-۱۶۱).	زیبایی صورت یا امری تحسین‌برانگیز است (هاشم‌نژاد و نعمتی، ۱۳۹۰، ۱۳۷-۱۶۱).	صدرالدین شبزازی ملاصدرا	۱۱
۱. تناسب و توازن ۲. طبیعی و ذاتی	زیبایی‌شناسی علامه، زیبایی‌شناسی جامعی است که هم حوزه اخلاق را دربرمی‌گیرد؛ و هم زیبایی‌های محسوس را، و آندورا کنار یکدیگر می‌آورد. اصول حاکم بر زیبایی‌های طبیعی، در زیبایی‌های اخلاقی نیز متناسب با آن جریان دارد (تفسیر المیزان، ۱۳۷۴، ۳۷۶). ۱. و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده‌ای در آن رویانیدیم (والارض مددناها و القینا فیها رواسی و انبتنا فیها من کل شیء موزون) (حجر: ۱۹) ۲. استناد زیبایی‌ها به خداوند (زیبایی ذاتی): اوست که زیبایی‌ها را برای بندگانش بیرون آورده است (زینةَ اللّٰه الّٰتی اُخْرِجَ لعباده) (اعراف/ ۳۲)	زیباشناختی علامه توحید محور است و تمامی زیبایی‌ها را آفریده خدا می‌داند (تفسیر المیزان، ۱۳۷۴، ۳۷۶)	علامه میرزا علی اصغر طباطبائی (تفسیر المیزان، ۱۳۷۴، ۳۷۶)	۱۲

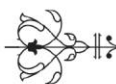

ادامه جدول ۱. بررسی آرای نظریه‌پردازان تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

معیارهای زیبایی‌شناسی	دیدگاه کلی	تعریف اولیه زیبایی و زیبایی‌شناسی	نظریه پرداز	ردیف	
<p>طهارت روح - تقوا - ریاضت صحیح از خواسته‌های مادی و عبادت</p>	<p>ادراک زیبایی در انسان‌ها نوعی و فطری است یا متکثر و فردی. می‌توان با القای ذهنیت در افراد چیزی که در نظر بسیاری دیگر زیاست؛ زشت نشان داد و به‌عکس. نباید به ذهنیت اصالت داد؛ بلکه محدوده اعتبار آن تنها در حوزه امور نسبی و کالبدی است. - آفرینش زیبایی وابسته به حکمت عملی زندگی انسان است. آفرینش و خلاقیت: ابتکار و نوآوری خود یک نیاز فطری است. زیبایی و تضاد: تحلیل نظریه‌های «زیبایی در هماهنگی و تعادل» و «زیبایی در تناقض و تضاد» این دو نظریه در طول تاریخ به‌طور ادواری جای خود را عوض کرده‌اند (قدیمیان و اردلانی ۱۳۹۶، ۱۲).</p>	<p>زیبایی مقوله‌ای یافتنی و چشیدنی است. درک می‌شود ولی نمی‌توان آن را توصیف کرد. تعریف ماهوی و منطقی از زیبایی غیرممکن و ثانیاً غیر سودمند است (قدیمیان و اردلانی ۱۳۹۶، ۱۸-۱).</p>	<p>تئو مرتضی مطهری</p>	۱۳	
	<p>شناخت- ایمان به کمال و عظمت آن پدیده‌ها و فعالیت‌های روانی (جعفری ۱۳۸۵، ۲۵۱).</p>	<p>زیبایی معقول</p>	<p>علامه محمدتقی جعفری</p>	۱۴	
	<p>اشکال، صورت‌ها و رنگ‌ها و روابط بین آن‌ها، تعادل قرار گرفتن هر چیز در موقعیت قانونی خود (جعفری ۱۳۸۵، ۲۵۴).</p>				<p>زیبایی محسوس</p>
	<p>نظم در هستی-آزادی- بروز طبیعت آن‌چنان که هست- احساس پیوستگی با گذشته و آینده- تطبیق معقول بر محسوس تشبیه و تمثیل- ظهور ناب عواطف و احساسات- آرمان تجسم و نمایش ارزش‌ها (جعفری ۱۳۸۵، ۲۵۸).</p>				<p>زیبایی محسوس مستند بر زیبایی معقول</p>
	<p>نظم اعلا در کل مجموع که هر یک از اجزا جای شایسته خود را در آن کل اشغال کرده است (جعفری ۱۳۸۵، ۲۶۰).</p>				<p>زیبایی معقول مستند بر زیبایی محسوس</p>
<p>- سیر از ظاهر به باطن - احیای باطن وجود - تجلی از باطن به‌ظاهر</p>	<p>زیبایی صفت یا ویژگی عارض بر چیزی نیست، بلکه خاصیت ذاتی شیء است. به‌این‌ترتیب بنیاد علم زیبایی‌شناسی Aesthetic علم وجودشناسی Ontology خواهد بود و تمامی نظریه‌های حاکم بر وجود همچون اصالت وجود، وحدت وجود، تشکیک وجود، حرکت جوهری و... بر زیبایی هم حاکم خواهد بود. دو مرحله مهم در زیبایی‌شناسی ایشان: الف) مظهرشناسی: شناخت مظاهر جمال؛ زیبایی‌شناسی نظری و تحصیلی ب) محضرشناسی: شناخت حضوری جمال؛ زیبایی‌شناسی عملی و وجودی (هدایتی ۱۳۹۰، ۷۵-۱۲۰).</p>	<p>زیبایی امری وجودی است (هدایتی ۱۳۹۰، ۷۶).</p>	<p>امام خمینی (ع)</p>	۱۵	

ادامه جدول ۱. بررسی آرای نظریه‌پردازان تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

معیارهای زیبایی‌شناسی	دیدگاه کلی	تعریف اولیه زیبایی و زیبایی‌شناسی	نظریه پرداز	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> - هدمندی - وحدت - تناسب و توازن - تنوع - پیراستگی از عیوب - تعادل - اثرگذاری - معنوی 	<p>الف) خداوند سرچشمه حسن‌ها و زیبایی‌ها</p> <p>ب) مراتب زیبایی متناسب با ذات هر موجود زیبایی طبیعت از زیبایی انسان جدا شده و بسیاری از جلوه‌های طبیعت زیبایی زمین دانسته شده است.</p> <p>پ) مفهوم زیبایی در ذیل مفهوم گسترده حسن هستی تجلی همه نیکی‌ها است که زیبایی هم یکی از آن‌ها است.</p> <p>ت) مراتب زیبایی و برتری زیبایی‌های باطنی بر ظاهری (بلخاری قهی ۱۳۹۷، ۱۶۷-۲۱۶).</p> <p>انواع زیبایی‌ها در آیات قرآن: ۱. توجه و تأیید زیبایی‌های مادی و ظاهری: «والانعام خلقها لکم فیها دفاء و منافع و منها تاکلون».</p> <p>نحل: آیات ۵ تا ۸</p> <p>۲. توجه و تأیید زیبایی‌های معقول: «فلا ینظرون الی الابل کیف خلقت». العاشیه: ۱۷</p> <p>۳. توجه و تأیید زیبایی‌های معنوی و روحی اخلاقی: «فاصبر صبراً جمیلاً». «پس شکیبایی کن شکیبایی نیکو». معارج: ۵</p>	<p>مفهوم زیبایی متناظر مفهوم وجود و مراتب وجود و خالق وجود است (بلخاری قهی ۱۳۹۷، ۱۶۷).</p>	<p>نظریه پرداز</p>	۱۶

- بررسی موضوع زیبایی‌شناسی در دو دیدگاه اسلام و غرب

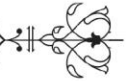
از افلاطون تا به امروز بحث در باب زیبایی دغدغه فلاسفه غرب بوده است و همواره نیز در میان دو قطب متقابل خویش سرگردان، زیبایی کیفیتی در ادراک (عقل‌گرایی) است یا جمع عناصری است در اعیان (احساس‌گرایی) (نمودار ۱)؟ به عبارتی یک امر ذهنی است یا عینی؟ Objective است یا Subjective؟ (بلخاری قهی ۱۳۹۴، ۶).

حکمای مسلمان با وجود نظری مشتاقانه اما همراه با تأمل و احتیاط به فلسفه و حکمت یونانی، رویکرد کاملاً معقول فلوپلین به زیبایی، اندیشه سرگردان افلاطون در میان زیبایی معقول و محسوس و رویکرد عین‌گرای ارسطو به جمال را به‌عنوان تأملات عمیق یونانیان در باب زیبایی جدی انگاشتند. توجه ژرف و عمیق به مفاهیمی همچون کمال، در اندیشه‌های فارابی، ابن‌سینا و غزالی و مهم‌تر، تلاش در ایجاد نسبتی

با توجه به صورت کلی جدول ۱ می‌توان به این کلیت دست یافت که اسلام درک و شناخت انسان، از زیبایی را به لحاظ نوع برخورد قوه مدرک ادراک‌کننده او با مدرک ادراک‌شونده را به‌طور کلی به سه مرتبه حس، خیال و عقل تقسیم کرده‌اند. این زنجیره حقیقتی واحد دارد؛ اما مقوله با چندین بعد متفاوت، در پیوستگی و قابل تحویل به هم آشکار می‌گردد که زیبایی خیال با دو بعد اساسی، زیبایی‌شناسی معقول مستند بر زیبایی محسوس و زیبایی محسوس مستند بر زیبایی معقول رابطه‌ای عمیق بین زیبایی حسی و عقلی ایجاد می‌کند.

با توجه به اینکه امروزه در ایران زیبایی، به تقلید از الگوهای غربی کشانده شده و کاستی‌های بسیاری در به‌کارگیری اصول ماهوی زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی دیده می‌شود بایستی دو دیدگاه غرب و ایرانی اسلامی در نگاه به زیبایی موردبررسی قرار گیرند تا در تفاوت‌های زیبایی‌شناسی دو دیدگاه، ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی آشکار گردد.

صفات را از او آموخته و تلقی نموده است. بنابراین تمام توصیفات آن که از حضرت حق می‌شود؛ گرایش زیبایی‌خواهی فطری انسان‌ها طالب آن است و انسان‌ها هنرمندان خود نیز می‌توانند آن صفات حسن را بدو در خود و سپس در آثار خود متجلی سازند.

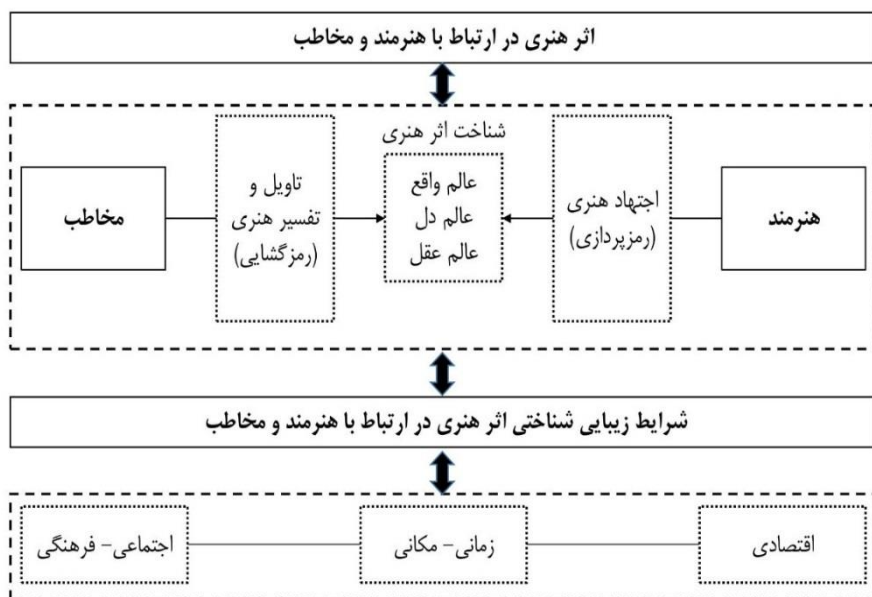
رابطه هنرمند، اثر هنری و مخاطب

آثار هنری که در عالم ماده و طبیعت، شکل، صورت، رنگ و هندسه تحقق می‌پذیرند؛ هرگز نمی‌توانند مفاهیم عقلانی و مشاهدات و ادراکات عرفانی هنرمند را که از مراتب عالی‌تر وجود او و ابعاد متعالی‌تر هستی بالقوه او منشأ یافته‌اند؛ مستقیماً بیان نموده و به ظهور برسانند. بلکه صورت‌ها می‌توانند حداکثر به صورت نشانه‌ای و رمزگونه و در حالت تمثیلی مفاهیم عقلانی و عرفانی را برای مخاطب راز آشنای خود متجلی نموده و واسطه ذکر و یادآوری شوند (نقره‌کار ۱۳۸۷، ۳۱۱). جایگاه معرفت‌شناسی در ارتباط سه سویه مابین هنرمند- اثر هنری- مخاطب بدین ترتیب روشن خواهد شد؛ که اولاً هنرمند بدون آگاهی و شناخت واقعیت قادر به آفرینش اثر هنری نیست. ثانیاً مخاطب بدون آنکه از شناخت بهره‌ای داشته باشد، نمی‌تواند با اثر هنری ارتباط برقرار کند. آنچه پس‌از این بررسی خودنمایی می‌کند؛ این است که اثر هنری با چه مشخصاتی می‌تواند حضور و نمود واقعیت باشد و به‌عنوان واسطه‌ای معرفت‌شناختی عمل کند. چگونگی خلق و درک اثر هنری و نحوه ارتباط این دو در تحلیل وجودی، اشاره به ایجاد معماری به‌عنوان آینه وجود انسان برمی‌گردد. تخیل خلاق به‌عنوان علت فاعلی ایجاد اثر، حقیقت با گشایش فضای اندیشه و خیال به‌عنوان علت غایی به حضور می‌آورد و معماری را به‌عنوان خالق، عامل معرفت معرفی می‌کند. منابع معرفت سه عالم وجودی جسم، نفس و عقل می‌باشد. تخیل خلاق محرک مخاطب در چگونگی درک اثر است. منشأ معرفت در ادراک اثر معماری صورت مکان بوده و با ابزارهای معرفتی حس (عالم واقع)، خیال (عالم دل) و عقل (عالم عقل)، متناسب با درجه وجودی مخاطب به حیطه شناخت درمی‌آید (صالحی و دیگران ۱۳۹۴، ۱۱۵) (قسمت اول نمودار ۲).

معقول میان جلال و جمال از یک‌سو و ذهن و عین از دیگر سو به‌ویژه در پرتو نظریه‌های قرآنی، عرفانی و برهانی، نمایانگر تأمل خاص متفکران مسلمان در این باب بود. باوجوداینکه دیرزمانی است که فلسفه غرب به دنبال علوم تحصیلی، فقط دو منشاء حس و عقل را قائل است (تقوایی ۱۳۸۹، ۷۷)، اما در اسلام ابزار سه‌گانه شناخت زیبایی یعنی حس، عقل و خیال دارای ادراکات حسی، عقلی و خیالی بوده است و دریافته‌های علمی، عرفانی و فلسفی را به دنبال دارد (جدول ۱) (شفیعی و اسلامی ۱۳۹۶، ۷۴).

ویژگی بسیار مهم زیبایی‌شناسی اندیشمندان مسلمان این است که این دانش فقط ماهیت ظاهری و تجربی ندارد؛ بلکه لایه‌های عمیق‌تر آن برتر و غنی‌تر و لذت‌بخش‌تر است؛ چراکه اگر زیبایی جزء ماهیت شی دانسته شود؛ آنگاه پایگاه آن بر کثرت گذارده شده است. هر چیز، زیبایی خاص خود را دارد که عامل زیباکننده آن، هندسه، رنگ، جنس، نقش، بافت و دیگر عرضیات آن خواهد بود. چنین زیبایی‌ای با هر تغییر در ظاهر جسم تغییر می‌کند و می‌توان آن را یک زیبایی ظاهری دانست. ولی اگر زیبایی از جنس وجود دانسته شود؛ آنگاه این‌گونه دگرگونی‌پذیر نیست و تغییر آن بر پایه حرکت جوهری است. البته حکیمان قائل به اصالت ماهیت، هرگز به اصالت زیبایی ظاهری و نفی زیبایی باطنی حکم نمی‌کنند. بلکه ویژگی مشترک همه حکیمان اسلامی در تفکیک این دو سطح از زیبایی و اعتباری دانستن زیبایی ظاهری است. ولی این حکیمان کثرت موجود در هستی را حقیقی و اصیل دانسته و آن را ناشی از آفرینش حق تعالی می‌دانند و به همین جهت به مطالعه این کثرت اهمیت می‌دادند. در حقیقت هر دو گروه به یک هستی نگاه می‌کنند و یکی آن را از بالا به پایین از وحدت به کثرت می‌بیند و دیگری از پایین به بالا از کثرت به وحدت. از این‌روست که به‌جز سیر درونی برای درک زیبایی، راه کسب بیرونی نیز نفی نمی‌شود. هنرمند بیش از آنکه بخواهد برای کسب مبانی نظری، فلسفه بخواند و آثار اندیشمندان را مطالعه کند؛ با خود آثار هنری ارتباط برقرار می‌کند و مبانی هنر را به‌طور شهودی و حضوری بر اثر زندگی با این آثار به دست می‌آورد. آنچه غالب است اینکه در دیدگاه اسلامی انسان جانشین خداوند در زمین است و همه اسماء و

نمودار ۲. فرآیند کلی شناخت اثر هنری توسط هنرمند و مخاطب (ماخذ: نگارندگان)

زیبایی‌شناختی زمانی که توسط گروه‌های زیادی در جامعه ارزشمند تلقی شوند به استانداردهای زیبایی‌شناختی تبدیل می‌شوند و معیاری موجه برای طراحان می‌گردند (گروتز ۱۳۹۰، ۹۵). اما لایه‌های عمیق‌تر ارزش‌های زیبایی‌شناختی که تحت عنوان ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناختی می‌باشند، به آن دسته از اموری بازمی‌گردد که در جوامع مختلف و در زمان‌های طولانی‌تری زیبا تلقی می‌شوند و شکل‌دهنده قواعد زیبایی‌شناسی هستند و امروزه در مراکز آموزشی هنر قابل یادگیری می‌باشند (همان، ۹۶).

ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی - اسلامی

در میان نظرات مختلف مورد بررسی در جدول ۱، بررسی دیدگاه‌های «علامه جعفری» برای ارائه تصویری اولیه از زیبایی‌شناسی ایرانی - اسلامی به‌عنوان محقق برجسته بسیار راهگشاست. ارزش عبارت است از مطلوبیتی که از مفید بودن یک حقیقت انتزاع می‌شود؛ باینکه خود ارزش فی‌نفسه دارای حقیقت عینی نیست، با نظر به منشأ انتزاعش که مفیدیت به معنای عام آن است، یک واقعیت تلقی می‌شود (علامه جعفری ۱۳۸۵، ۱۹۷). ارزش دارای مفهومی اعم از زیبایی است، زیرا مواد ضروری که در ادامه زندگی مستهلک می‌شوند؛ به‌عنوان ابزار زندگی عنوان

از این‌روست که برای شناخت اثر هنری می‌توان آن را از عالم واقع، عالم دل و عالم عقل رمزپردازی از طرف هنرمند و رمزگشایی از طرف مخاطب نمود. حکمت اسلامی و حکمت الهی ایران باستان در کنار فنون و شیوه‌های ساختاری هنرهای ایران پیش از تاریخ و دوران باستان و پیشرفت انواع علوم در عصر طلایی تمدن اسلامی (سده‌های سوم تا ششم هجری) مهم‌ترین عامل در شکل‌گیری هنر اسلامی ایران بوده است (خزایی ۱۳۸۵، ۱۸). در مجموع ۱. شرایط اجتماعی - فرهنگی با تغییر هر نوع نیازهای انسانی (نیاز به‌عنوان یکی از سرمنشأ ارزش‌ها به سمت تازگی و نوگرایی به جهت رفتارهای کنجکاوانه)، ۲. شرایط اقتصادی به جهت رشد خود، ۳. شرایط زمانی - مکانی هنرمند و مخاطب در ارتباط با اثر هنری، سبب ایجاد ارزش‌های جدید زیبایی‌شناختی می‌شود (نقره‌کار ۱۳۸۷، ۳۱۳-۳۱۲). ارزش‌های زیبایی‌شناسی در سه سطح مد، سبک و لایه‌های عمیق‌تر ارزش - های زیبایی‌شناسانه مورد توجه‌اند. شاید مهم‌ترین دلیل تغییر ارزش‌های زیبایی‌شناختی در زمینه مد وابستگی آن به مسائل اقتصادی باشد. این ارزش‌ها نسبت به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی پایداری کمتری دارند. ارزش‌ها در حوزه سبک‌ها از این‌جهت پایدارترند که ریشه‌های عمیق ایدئولوژیک دارند و تا حدودی می‌توان بنیاد فرهنگی برای آن‌ها قائل شد. ارزش‌های

ارزش‌های زیبایی‌شناسی محسوس هستند که به‌طور مستقیم از ارتباط حواس با نمودهای جهان عینی می‌آید و شهود زیبایی انسان را به‌طور طبیعی برمی‌انگیزند و ارتباطی با اشکال و صورت‌ها و رنگ‌ها و... برقرار می‌نمایند و واسطه انتقال آن پدیده به مغز می‌شوند. در این مجموعه، ارزش‌های عاطفی و اخلاقی جهت شناخت عواطف سازگار با زمینه عاطفی جامعه و نیز شناخت کنش‌های سازگار با واقعیت اجتماعی قرار دارند (یوسفیان ۱۳۷۹، ۱۳۸-۱۳۹). ولی دسته سوم و چهارم از دو دسته اول روشن‌تر و قابل‌فهم‌تر است و آن دو دسته، ارزش‌های زیبایی‌شناسی معقول هستند بر زیبایی محسوس و ارزش‌های زیبایی‌شناسی محسوس هستند بر زیبایی معقول می‌باشند. در ارتباط با مورد سوم می‌توان گفت؛ زمانی که یک اثر هنری دارای محتوا و مطالب معقول زیباست؛ مستند به برداشت صحیح هنرمند از زیبایی‌های محسوس می‌باشد (جدول ۲)

مطلوبیت دارند و دارای ارزش هستند؛ ولی یا دارای زیبایی نیستند و یا مستقلاً به‌عنوان زیبایی مطرح نمی‌شوند. اگرچه ممکن است زیبایی آن‌ها با نظر ثانوی مطرح شوند؛ ولی می‌توان گفت؛ هر زیبایی دارای ارزش است و مقصود از ارزش، ارزش مبادله‌ای نیست. زیرا آن قسمت از زیبایی‌های طبیعت که قابل نقل و انتقال و تعلق روابط مالکیت و اختصاصی نیست؛ از مجرای مبادله خارج بوده و نمی‌توان آن‌ها را مورد تبادل قرارداد (همان، ۱۹۸). به‌طور کلی علامه جعفری زیبایی‌شناسی را در قالب چهار دسته اصلی تقسیم نموده‌اند؛ دسته اول، ارزش‌های زیبایی‌شناسی معقول که محصولی از فعالیت‌های درون‌ذاتی است و فقط از عامل شناخت اصول و ارزش‌های انسانی به وجود می‌آید و درون ذات حالت شکوفایی به خود می‌گیرد. هنگامی که میان پدیده‌ها و مجموعه روابط میان آن‌ها تعادل منطقی به وجود بیاید؛ با یک شهود خاصی زیبایی آن مجموعه را درک می‌کنیم. دسته دوم نیز

جدول ۲. ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی- اسلامی (مأخذ: نگارندگان؛ برگرفته از جدول ۱)

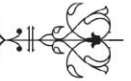
ردیف	ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی- اسلامی	گونه‌های ارزش زیبایی‌شناسی ایرانی- اسلامی	مفهوم ارزش‌های زیبایی‌شناسی ایرانی- اسلامی	ارتباط با معماری و شهرسازی ایرانی- اسلامی
۱	ارزش‌های زیبایی‌شناسی محسوس	عاطفی	این ارزش‌ها با تحلیل ارزش‌های عاطفی جامعه، هنجارهای ذوقی جامعه را ارائه می‌کنند. هدف آن‌ها دستیابی بر شناخت عواطف سازگار با زمینه عاطفی جامعه یا یکی از گروه‌های جامعه است و عواطفی که با زمینه عاطفی جامعه سازگار باشد؛ متصف به صفت زیبا می‌شود (برگرفته از یوسفیان ۱۳۷۹، ۱۳۹).	- آگاهی از زیبایی‌شناسی به‌منزله یک برنامه ذهنی شهودی - تعامل مردم با محیط شهری ایرانی- اسلامی در ارتباط با زیبایی‌شناسی - نیاز به زیبایی به‌سادگی نیاز به ادراک بصری - استواری درک و لذت عاطفی از محیط شهری بر دو اصل روانی- فیزیکی الف) اصل پاسخ به پدیده‌ای جدید و تازه در محیط شهری ب) اصل پاسخ به تکرار و یا الگوها (ایزدی و اکرمی ۱۳۹۶، ۷۸).
		اخلاقی	این ارزش‌ها با تحلیل ارزش‌های اجتماعی، هنجارهای مقبول جامعه را ارائه می‌کنند. هدف آن‌ها دستیابی بر شناخت کنش‌های سازگار با واقعیت اجتماعی است. کنشی که با واقعیت اجتماعی سازگار باشد؛ متصف به صفت نیک می‌شود (برگرفته از یوسفیان ۱۳۷۹، ۱۳۹).	- توجه به رابطه انسان با جامعه را به‌عنوان یکی از معیارهای شهر ایرانی- اسلامی در کنار بزرگی و جمعیت - تقویت ارزش‌ها و هنجارها یا فرهنگ ایرانی- اسلامی بر اساس برقراری و تلاوم روابط اجتماعی - تعیین فرهنگ شرایط و نحوه شکل‌گیری روابط اجتماعی - بهبود حس تعلق و دل‌بستگی افراد به محل زندگی و فضاهای شهری بر اساس ارزش‌های متضمن پایداری و هویت‌مندی (نقدی و دیگران ۱۳۹۵، ۲۳).

ادامه جدول ۲. ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی (مأخذ: نگارندگان؛ برگرفته از جدول ۱)

ردیف	ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی	گونه‌های ارزش زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی	مفهوم ارزش‌های زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی	ارتباط با معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی
۲	ارزش‌های زیبایی‌شناسی معقول	منطقی	این ارزش‌ها با تحلیل ارزش‌های ادراکی جامعه، هنجارهای منطقی جامعه را ارائه می‌کنند. هدف آن‌ها دستیابی بر شناخت ادراکات سازگار با واقعیت است و ادراکی که با واقعیت سازگار باشد؛ متصف به صفت صدق یا صحت می‌شود (برگرفته از یوسفیان، ۱۳۳۹، ۱۳۹).	- واکنش سازواره در برابر هر ادراک - دریافت اطلاعات حسی دریافت شده از محیط توسط کانال‌های عصبی و متخیره آن‌ها به مغز زمان برخورد با پدیده‌ی به‌اصطلاح زیبا در فضای شهری - یکپارچه‌سازی و طبقه‌بندی این اطلاعات و قیاس آن‌ها با مشاهدات پیشین خود - تفسیر محیط به‌عنوان محیط زیبا در صورت سازگاری اطلاعات با معیارهای زیبایی‌فایل‌بندی شده در ذهن و ظهور حس زیبایی‌شناختی در ارتباط با معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی (اتینگهاوزن و گرابر ۱۳۹۶، ۱۸۶).
۳	ارزش‌های زیبایی‌شناسی معقول مستند بر زیبایی محسوس	محتوا و معناشناسی و رمز پردازی	یک اثر هنری که دارای محتوا و مطالب معقول زیباست، مستند به برداشت صحیح هنرمند از زیبایی‌های محسوس می‌باشد. اگر در به وجود آمدن زیبایی معقول، زیبایی محسوس دخالت کند؛ این دخالت مانند رمز و علامت بودن زیبایی محسوس به زیبایی معقول است (جعفری ۱۳۸۵، ۹۵).	- همراهی معنای پدیده‌ای با معنویت در سیره اسلامی و ادراک آن برای انسان - محیط معماری و شهرسازی اسلامی واجد معنای معنوی علاوه بر پاسخ‌گویی به وجه حیات مادی - تشبیه الگوهای شهری ایرانی-اسلامی به زبان بصری توسط معماران و شهرسازان و تطبیق ساختار زبان با ساختار شهر و عنوان بحث معنی با قواعد و نحو و کلمات - بناها و فضاها، به‌عنوان کلمات و نشانه‌هایی زیبایی و معنا کلیه ذهنیت‌های ایجادشده توسط یک محرک زیبا برای ناظر فضاهای معنا محور و میادین اجتماعی (عباس زاده و گوهری ۱۳۹۳، ۱۷۱).
۴	ارزش‌های زیبایی‌شناسی محسوس مستند بر زیبایی معقول	آرمان‌ها و ایده‌های معقول	این بعد از ارزش‌های زیبایی‌شناسی مربوط به قطب درون‌ذاتی و تطبیق آرمان‌ها و ایده‌های معقول بر زیبایی‌هاست (پورمند و اسدی جعفری ۱۳۹۵، ۱۲۵).	- تجلی آرمان‌شهر الهی در «خود بودگی مطلق خداوندی» - انسان، طبیعت، شهر، کلمه و کلام می‌شود و با وحی الهی دو تصویر آسمانی-زمینی یا تجلی آن خود بودگی، آرمان‌شهر پیش روی انسان مخاطب قرار می‌گیرد. - اصول و قواعد حاکم بر شهرسازی، مناسبات و روابط شهروندان و نیز میزان اثرگذاری این عوامل بر ساختار شهری زیبا بر اساس مبانی قرآنی و علمی - تبیین آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی بر اساس اصول مورد اشاره در زیر می‌باشند: سلسله‌مراتب فضایی، اصل وحدت نقاط شهری، تمرکزگرایی، هماهنگی، آرامش بخشی فضاها، همجواری و قداست فضا (کیانی و بابا عباسی ۱۳۹۴، ۶).

بحران هویت و ازخودبیگانگی نخواهد داشت (نقی‌زاده ۱۳۸۱، ۶۳-۶۲).

هنرمندان ایرانی در تلاش‌اند با جهان خارج و مواد آن ارتباط برقرار نمایند و به شکل‌دهی محیط پردازند. به این ترتیب فضای خلق شده توسط هنرمندان ایرانی جلوه‌ای می‌شود که ذکر زیبایی آن هرگز غلو جلوه نخواهد کرد (قائم‌فر ۱۳۹۵، ۴۰).

نتیجه‌گیری

ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی به عنوان لایه‌های عمیق‌تر ارزش‌های زیبایی‌شناختی، به آن دسته از اموری بازمی‌گردند که در جوامع مختلف و در زمان‌های طولانی‌تری زیبا تلقی می‌شوند و شکل‌دهنده قواعد زیبایی‌شناسی هستند و در مراکز آموزشی هنر قابل یادگیری می‌باشند. در پاسخ به سؤالات پژوهش می‌توان این‌گونه مطرح کرد که ۱. از نظر مبانی نظری و ماهوی، زیبایی‌شناسی غرب و ایرانی-اسلامی با وجود اینکه دیرزمانی است که در فلسفه غرب به دنبال علوم تحصلی، فقط دو منشأ حس و عقل را برای ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی قائل است؛ در اسلام ابزار سه‌گانه شناخت زیبایی یعنی حس، خیال و عقل در قالب ادراکات حسی، خیالی و عقلی بوده و دریافت‌های عرفانی، فلسفی و علمی را به دنبال دارد.

امروزه در ایران زیبایی، یا به تقلید از الگوهای غربی کشانده می‌شوند و یا کاستی‌های بسیاری در به‌کارگیری اصول زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی دیده می‌شود. علت این امر در عدم شناخت درست ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی است. بنابراین می‌بایست چارچوبی مناسب برای طراحان معماری و شهرسازی ایجاد گردد؛ که بتوانند با در نظر گرفتن ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی، معیارهای موردنظر خود را استحصال کنند. به همین منظور با مطالعات صورت گرفته در بخش مطالعات پیشین و بخش مبانی نظری می‌توان به رابطه مستقیم عوامل زیبایی‌شناسی دست‌یافت: نمودار ۳ ترتیب «رابطه ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی با گونه‌ها، معیارها و زیر معیارهای زیبایی‌شناسی» را نشان می‌دهد.

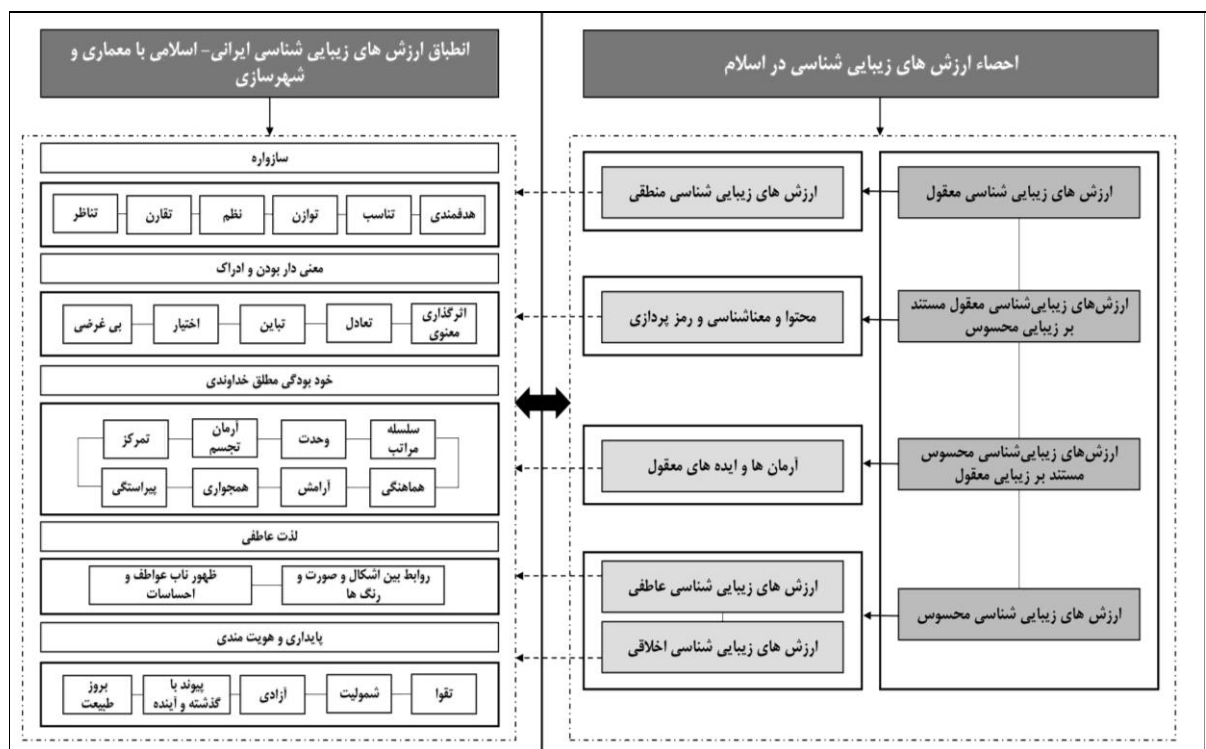
اگر در به وجود آمدن زیبایی معقول، زیبایی محسوس دخالت کند؛ این دخالت مانند رمز و علامت بودن زیبایی محسوس به زیبایی معقول و به عبارتی مربوط به محتوا، معناشناسی و رمزپردازی است. مورد چهارم از ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی نیز مربوط به قطب درون‌ذاتی و تطبیق آرمان‌ها و ایده‌های معقول بر زیبایی-هاست (جدول ۲).

زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی

واکاوی توجه به مقوله زیبایی و زیبایی‌شناسی در تاریخ معماری و شهرسازی ایران حاکی از آن است که این مفهوم به جز در سال‌های اخیر غالباً با دیدگاه عینیت‌گرا بررسی شده و به همین دلیل، نظریه پردازان معیارهای فرمال متعددی برای خلق مکان‌های زیبا ارائه داده‌اند. پیگیری این مفهوم در متون معماری و شهرسازی ایران نیز ما را به طیف تقریباً مشابهی از تعاریف رهنمون می‌سازد. بدین ترتیب که در دیدگاه عینیت‌گرا، به جز معدود مطالعاتی که بر اساس بستر ایران صورت گرفته، سایرین به تعاریف و معیارهای ارائه‌شده توسط نظریه‌پردازان خارجی اکتفا کرده‌اند. حال آنکه در دیدگاه ذهنیت‌گرا بیشتر به سمت مباحث ماورایی کشیده شده‌اند و با نسبت دادن زیبایی به فطرت از پیگیری این مفهوم در ادراک‌کننده سرباز زده‌اند (پاکزاد و ساکی ۱۳۹۳، ۶). با نظر به آنکه زیبایی جزو نیازهای متعالی انسان بوده و به مثابه محرکی برای شکوفایی وی عمل کرده؛ نمی‌توان نسبت به این مقوله در فضاهای شهری، یعنی بستری که هرروزه توسط طیف وسیعی از مردم تجربه می‌شود؛ بی‌تفاوت بود. ضمن آنکه، با شکل‌گیری اجتماعات انسانی، این مفهوم در سطحی بالاتر نیز اهمیت یافته، در سطح جامعه به پدیده‌ای ارزشی و هدفمند نیز بدل می‌شود (گروتز ۱۳۸۸، ۲۵). از طرفی غفلت از بسیاری موضوعات بنیادین سبب می‌شوند تا فضا و محیط معماری و شهری حاصل نتواند در احراز و تقویت هویت و فرهنگ ملی و بومی نقشی ایفا نماید؛ و بالعکس محیط و فرهنگ و هویتی تبلیغ و ترویج می‌شوند که فرهنگ و اقلیم و ملت بیگانه مبدع این روش‌ها و الگوها و آراء به آن دست‌یافته‌اند. بدیهی است که این هویت کاذب و فرهنگ بیگانه، ثمری جز

نمودار ۳. کاربرد ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی (ماخذ: نگارندگان)

(روابط بین اشکال و صورت و رنگ‌ها، ظهور ناب عواطف و احساسات) و پایداری و هویت‌مندی (تقوا، شمولیت، آزادی، پیوند با گذشته و آینده، بروز طبیعت) می‌باشند رابطه‌ای مستقیم با گونه‌های ارزش‌های زیبایی‌شناسی دارند (برگرفته از جدول ۱) (نمودار ۳).

هدف از این تحقیق بررسی مفهوم نظری ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی بوده است تا علاوه بر شناسایی و نقش ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی، به تبیین جایگاه ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در خلق معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی بپردازد. بدین گونه طرح‌های معماری و شهرسازی هم از نظر فرهنگ ایرانی-اسلامی می‌توانند الگوهای جدید عرضه نموده و هم می‌توانند خلاقیت طراحان را بکار گیرند. این امر با ایجاد رابطه‌ای منطقی بین ارزش‌های زیبایی‌شناسی و کاربرد ارزش‌ها در حوزه نظری طرح‌های معماری و شهرسازی صورت گرفت؛ که جهت حصول نتیجه مطلوب لازم است پژوهش‌های مجزا در حوزه کاربردی نیز صورت گیرد؛ بطوریکه بتوان به مؤلفه‌های متن در حوزه کاربردی دست‌یافت.

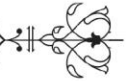
برای تکامل ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی نیاز به گونه‌های زیبایی‌شناسی است. این گونه‌ها که بر اساس جدول ۲ و با تعاریف مستند بر آن جدول استخراج شده‌اند عبارتند از: ۱. ارزش‌های زیبایی‌شناسی منطقی، ۲. ارزش‌های زیبایی‌شناسی مربوط به معنا و رمزپردازی، ۳. ارزش‌های زیبایی‌شناسی مربوط به آرمان‌ها و ایده‌های معقول، و ۴. ارزش‌های زیبایی‌شناسی عاطفی و اخلاقی است. این ارزش‌ها که رابطه مستقیم با ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی و معیارهای زیبایی‌شناسی ایرانی-اسلامی دارد؛ در پاسخگویی به سؤال دوم پژوهش مربوط به کاربرد عملی احصای ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی می‌باشد (نمودار ۳).

معیارهای زیبایی‌شناسی مبنای سنجش، برای تشخیص و انتخاب ارزش‌های بنیادین زیبایی‌شناسی است این معیارها که شامل سازواره (هدفمندی، تناسب، توازن، نظم، تقارن، تناظر)، معنی‌دار بودن و ادراک (انترگذاری معنوی، تعادل، تباين، اختیار، بی‌غرضی)، خود بودگی مطلق خداوندی (سلسله‌مراتب، وحدت، آرمان تجسم، تمرکز، همه‌انگي، آرامش، همجواری، پیراستگی)، لذت عاطفی

منابع

۱. نهج البلاغه. ۱۳۷۹. مشرقین. چاپ هفتم.
۲. ابن سینا، ۱۳۸۸. مجموعه رسائل ابن سینا. ترجمه‌ی محمود شهبابی، ضیاء دری و دیگران. قم: نشر آیت اشراق. رساله فی العشق.
۳. اتینگهاوزن، ریچارد، و الگ گرابر، ۱۳۹۶. هنر و معماری اسلامی (۱). ترجمه‌ی یعقوب آژند. چاپ دوازدهم. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۴. احمدی، بابک. ۱۳۷۵. ساختار و تاویل متن. تهران: نشر مرکز.
۵. افروغ، محمد. ۱۳۸۹. مجموعه مقالات زیبایی‌شناسی. چاپ اول. تهران: موسسه انتشاراتی جمال هنر.
۶. امام الفخر الرازی. بی‌تا. التفسیر الکبیر (مفتاح الغیب). الطبعه الثالثه. القاهره: المطبعه البهیة المصریه.
۷. ایزدی، ملیحه، و مهسا اکرمی. ۱۳۹۶. واکاوای مفهوم زیبایی در فضای شهری. راهبرد توسعه (۵۰): ۶۶-۸۵.
۸. بلخاری قهی، حسن. ۱۳۸۸. هندسه خیال و زیبایی‌پژوهشی درباره حکمت هنر و زیبایی‌شناسی اخوان‌الصفاء. تهران: نشر فرهنگستان هنر.
۹. _____ . ۱۳۹۴. زیبایی‌شناسی در آرای ابن هیثم و کمال‌الدین فارسی. کرمان: نشر دانشگاه کرمان.
۱۰. _____ . ۱۳۹۷. در باب زیبایی؛ زیبایی‌شناسی در حکمت اسلامی و فلسفه غربی. چاپ اول. تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. بیردزلی، مونروسی، و جان هاسپرس. ۱۳۹۸. تاریخ و مسائل زیبایی‌شناسی. ترجمه‌ی محمد سعید حنایی کاشانی. چاپ ششم. تهران: نشر هرمس.
۱۲. پاکزاد، جهان‌شاه، و الهه ساکی. ۱۳۹۳. تجربه زیبایی‌شناختی محیط. هنرهای زیبا ۱۹ (۳): ۵-۱۴.
۱۳. پورمند، حسنعلی، و ندا اسدی جعفری. ۱۳۹۵. بررسی تطبیقی ارزش‌های پایدار هویت حکمت و هنر اسلامی در خلق آثار تعالی‌بخش معماری. پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ۷ (۲): ۱۱۹-۱۵۱.
۱۴. پی. پی. هلی، فیلیپ و مونرو سی. بردسلی. ۱۳۷۷. تاریخ و مسائل زیبایی‌شناسی. ترجمه‌ی سید محسن فاطمی. پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی. موسسه انتشارات سوره.
۱۵. تقوایی، ویدا. ۱۳۸۹. از چیستی تا تعریف معماری. هویت شهر ۴ (۷): ۷۵-۸۶.
۱۶. جعفری، محمدتقی. ۱۳۸۵. زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام. چاپ چهارم. تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
۱۷. حبیبی، امین. ۱۳۹۵. رویکردهای نوین در پژوهش زیبایی‌شناسی منظر. باغ نظر ۱۴ (۴۹): ۶۵-۷۲.
۱۸. خزایی، محمد. ۱۳۸۵. بازتاب مولفه‌های ایرانی در روند شکل‌گیری فرهنگ و هنر اسلامی ایران در سده‌های سوم تا پنجم هجری. مجله علمی-پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان ۲ (۴۵-۴۴): ۱۷-۳۱.
۱۹. خورسند، رامین، و عبدالحمید نقره‌کار. ۱۳۹۷. تبیین مفهوم زیبایی از منظر جهان‌بینی اسلامی جهت ارزیابی آثار معماری و شهرسازی. نقش جهان ۸ (۲): ۱۰۱-۱۱۰.
۲۰. راغب اصفهانی. بی‌تا. المفردات فی الفاظ القرآن. مرتضوی.
۲۱. شفیعی، میثم، و سید غلامرضا اسلامی. ۱۳۹۶. تبیین تاثیر شناخت‌شناسی در عرصه‌های هنر و معماری. هویت شهر ۱۱ (۳۲): ۶۷-۷۸.
۲۲. صادقی، سارا، احمد اخلاصی، و حامد کامل‌نیا. ۱۳۹۷. بررسی نقش زیبایی‌شناسی معماری در خانه‌های ایرانی، نمونه موردی: خانه‌های تاریخی شهر مشهد. پژوهش‌های معماری اسلامی ۳ (۲۱): ۳-۱۷.

۲۳. صالحی، سعید، محمد نقی‌زاده، و فرح حبیب. ۱۳۹۴. تبیین چگونگی ارتباط هنرمند و مخاطب در اثر معماری به‌عنوان خالق عامل معرفت. مدیریت شهری (۴۱): ۱۰۷-۱۲۴.
۲۴. صدیق، حسین. ۱۳۸۳. زیبایی‌شناسی و مسائل هنر از دیدگاه ابوحنیفان توحیدی. ترجمه‌ی غلامرضا تهامی. تهران: نشر فرهنگستان هنر.
۲۵. طباطبایی، علامه. ۱۳۷۴. تفسیر المیزان. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۶. عباس‌زاده، شهاب، و حمید گوهری. ۱۳۹۳. فضاهای معنا محور و میدانی اجتماعی در شهرسازی اسلامی رکن گمشده (فضاهای تعاملی) در کلان شهرهای ایرانی - اسلامی امروز. شهر پایدار ۱ (۱): ۱۶۴-۱۹۱.
۲۷. غزالی، محمد بن محمد. ۱۳۸۱. کیمیای سعادت. تهران: امیرکبیر.
۲۸. غفاری، ابوالحسن. ۱۳۹۴. زیبایی‌شناسی و هنر در افلاطون. قبسات (۲۰): ۶۱-۶۴.
۲۹. فارابی، ابونصر. ۱۳۷۹. اندیشه‌های اهل مدینه فاضله. ترجمه‌ی سید جعفر سجادی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۰. فارابی، ابونصر. ۱۳۸۴. سعادت از نگاه فارابی. ترجمه‌ی علی اکبر جابری مقدم. قم: نشر دارالهدی.
۳۱. قائمی‌فر، شقایق. ۱۳۹۵. الگوی زیبایی‌شناسی در معماری براساس دیدگاه اندیشمندان اسلامی. مطالعات هنر و معماری ۲ (۶): ۳۷-۴۷.
۳۲. قدیمیان، مریم، و حسین اردلانی. ۱۳۹۶. واکاو و تطبیق زیبایی‌شناسی از منظر علامه مطهری و اندیشمندان غربی. در کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران، ص ۱-۱۸.
۳۳. کاپلستون، فردریک. ۱۳۶۸. تاریخ فلسفه، جلد اول. ترجمه‌ی سید جلال‌الدین مجتبی. تهران: سروش.
۳۴. کیانی، الهه سادات، و مهدی باباعباسی. ۱۳۹۴. بررسی اصول و قواعد حاکم بر ساختار شهری شهرهای اسلامی به منظور دست یافتن و آفرینش آرمانشهر ایرانی - اسلامی. نقش جهان ۵ (۱): ۵۹-۷۴.
۳۵. گروتز، یورگ کورت. ۱۳۹۰. زیبایی‌شناسی در معماری. ترجمه‌ی جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون. چاپ ششم. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۳۶. لنگ، جان. ۱۳۹۵. آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. ترجمه‌ی علیرضا عینی‌فر. چاپ پنجم. انتشارات دانشگاه تهران.
۳۷. لیلیان، محمدرضا، آرین امیرخانی، و مجتبی انصاری. ۱۳۸۸. جستاری بر مبانی و مفاهیم زیبایی‌شناسی و تبلور آن در ساختارهای معماری. کتاب ماه هنر (۱۳۷): ۵۰-۵۵.
۳۸. منصوری، سید امیر. ۱۳۹۶. از زیباشناسی تا زیبایی‌شناسی. هنر و تمدن شرق ۵ (۱۸): ۳-۶.
۳۹. نقدی، اسدالله، سلمان وحدت، و حسن سجاذزاده. ۱۳۹۵. نقش سرمایه‌های اجتماعی در دل‌بستگی به مکان در محلات سنتی (نمونه موردی: محلات شهر همدان). مطالعات جامعه‌شناختی شهری ۶ (۱۸): ۲۳-۵۲.
۴۰. نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۸۷. درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. چاپ اول. تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما.
۴۱. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۱. مبانی فلسفی زیبایی‌شناسی طراحی محیط و منظر ایرانی. فصلنامه محیط‌شناسی - ویژه‌نامه طراحی محیط ۲۹ (۳۰): ۶۱-۸۰.
۴۲. _____، عمیدالاسلام ثقه‌الاسلامی، و سعید بشیری. ۱۳۹۲. فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی - اسلامی نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران. مطالعات شهر ایرانی - اسلامی (۱۱): ۴۱-۵۱.
۴۳. هاسپرز، جان، و راجر اسکراتن. ۱۳۸۹. فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی. ترجمه‌ی یعقوب آژند. چاپ سوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۴۴. هاشم‌زاد، حسین، و سید جواد نعمتی. ۱۳۹۰. زیبایی‌شناسی در فلسفه صدرالمتألهین. فلسفه ۳۹ (۲): ۱۳۷-۱۶۱.

۴۵. هدایتی، یاسر. ۱۳۹۰. مقایسه آرای زیبایی‌شناختی ابن عربی و آرای زیبایی‌شناختی امام خمینی^(ع). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته عرفان اسلامی. پژوهشکده امام خمینی^(ع) و انقلاب اسلامی.
۴۶. یوسفیان، جواد. ۱۳۷۹. نگاهی به مفهوم زیبایی‌شناسی. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز ۴۳ (۱۷۷): ۱۳۵-۱۷۲.

References

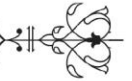
1. *Nahjolbalaghe*. 2000. Mashreqin.
2. Abbaszadeh, Shahab, and Hamid Gohari. 2014. Meaning-Oriented Spaces and Social Squares in Islamic Urban Planning the Missing Element (Interactive Spaces) in Iranian-Islamic Metropolises Today. *Sustainable City* 1 (1): 164- 191.
3. Afrough, Mohammad. 2010. *Collection of Articles of Aesthetics*. Tehran. Jamal Art Publishing Institute.
4. Ahmadi, Babak. 1996. *Structure and Text Abstracts*. Tehran: Publishing Center.
5. Al-Ghazali, Muhammad ibn Muhammad .2002. *Alchemy of Happiness*. Tehran: Amirkabir.
6. Beardsley, Monrosi, and John Haspers. 2019. *History and Aesthetic Issues*. Translated by Mohammad Saeed Hanaei Kashani. Tehran: Hermes.
7. Bolkhari Ghahi, Hassan. 2009. *Aesthetic Geometry of Research on the Wisdom of Art and Aesthetics of the Brotherhood of Al-Safa*. Tehran: Publishing Arts Academy.
8. _____. 2015. *Aesthetics in the Votes of ibn al-Haytham and Kamal al-Din Farsi*. Kerman: Publication of Kerman University.
9. _____. 2018. *On Beauty: Aesthetics in Islamic Wisdom and Western Philosophy*. Tehran: Tehran University Press.
10. Butcher, Samuel Henry, and John Gassner. 1951. *Aristotle's Theory of Poetry and Fine Art: with a Critical Text and Translation of the Poetics*. With a Prefatory Essay, Aristotelian Literary Criticism. Courier Corporation.
11. Callahan, John Leonard. 1947. *A Theory of Esthetic According to the Principles of St. Thomas Aquinas*.
12. Capelston, Frederick. 1989. *History of Philosophy*. Translated by Seyyed Jalaluddin Mojtaba. Tehran. Soroush.
13. Chapman, Emmanuel. 1939. *Saint Augustine's Philosophy of Beauty*. The Modern of Schoolman.
14. Demos, Raphael. 1939. *The Philosophy of Plato*.
15. Ettinghausen, Richard, and Alg Graber. 2017. *Islamic Art and Architecture (1)*. Translated by Yaqub Azhand. Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Position).
16. Farabi, Abonusr. 2000. *Thoughts of the Utopia*. Translated by Seyed Jafar Sajjadi. Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.

17. Farabi, Abu Nasr 2005. *Bliss from Farabi's View*. Translated by Ali Akbar Jaber Moghaddam Qom. Darulahid Publishing.
18. Ghadimian, Maryam, and Hussein Ardalani. 2017. Analysis and Adaptation of Aesthetics from the Perspective of Allamah Motahari and Western Scholars. *Islamic and Historical Architecture and Urban Studies Conference of Iran*, 1-18.
19. Ghaemfar, Shaghayegh. 2016. Pattern of Aesthetics in Architecture Based on the Views of Islamic Thinkers. *Art and Architecture Studies* 2 (6): 37-47.
20. Ghaffari, Abolhassan. 2015. Aesthetics and Art in Plato. *Qabasat* (20): 64-61.
21. Ghazali, Mohammad bin Muhammad. 2002. *Kimiya-e Saadat*. Tehran. Amir Kabir.
22. Grouter, Jorg Curt. 2011. *Aesthetics in Architecture*. Translated by Jahanshah Pakzad and Abdolreza Homayoun. Tehran: Shahid Beheshti University Press.
23. Habibi, Amin. 2016. New Approaches to Landscape Aesthetic Research. *Bagh-i Nazar* 14 (49):72-65.
24. Hashem Nejad, Hosein and Seyed Javad Nemati. 2011. Aesthetics in the Philosophy of Sadr al-Maltaliyen. *Philosophy* 39 (2): 137- 161.
25. Hedayati, Yasser. 2011. *Comparison of Ibn Arabi's Aesthetic and Aesthetic Views of Imam Khomeini*. Master's Degree in Islamic Sufism. Imam Khomeini Research Center and Islamic Revolution.
26. Hippie, Walter John. 1957. *The beautiful, the Sublime, and the Picturesque in Eighteenth-Century British Aesthetic Theory*. State University of New York at Buffalo.
27. Husers, John and Roger Scratton. 2010. *Philosophy of Art and Aesthetics*. Translated y Jacob Ajand. Tehran: Tehran University Press.
28. Ibn Sina 2009. *Collection of Rassaad ibn Sina*. Translated by Mahmoud Shahabi, Zia Dor et al. Qom: Ayat Eshragh Publishing. Treatise on al-Aqsa.
29. Imam Al-Fakhr Al-Razi (Bita). *Al-Tafsir Al-Kabir (Meftah AlGeib)*. Cairo: Egyptian Printing Press.
30. Izadi, Maliha, and Mahsa Akrami. 2017. Analysis of the Concept of Beauty in Urban Space. *Development Strategy* (50): 66-85.
31. Ja'fari, Mohammad Taqi. 2006. *Beauty and Art from the Viewpoint of Islam*. Tehran: Institute for publishing works of Allame Jafari.
32. Kaufmann, Fritz. 1966. Art and Phenomenology. In *Essays in Phenomenology*. Dordrecht: Springer.
33. Khazaei, Mohammad 2006. Reflection of Iranian Components in the Formation of Islamic Culture and Art in Iran in the Third to Fifth Centuries AH. *Scientific-Research Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan* 2 (44-45): 17- 31.

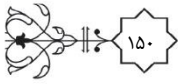
34. Khorsand, Ramin, and Abdolhamid Nograekar. 2018. Explaining the Concept of Beauty from the Perspective of Islamic Worldview to Evaluate the Works of Architecture and Urban Planning. *Naqshejahan* 8 (2): 101-110.
35. Kiai, Elahe Sadat, and Mahdi Baba Abbasi. 2015. Study of the Principles and Rules Governing the Urban Structure of Islamic Cities in Order to Achieve and Create an Iranian-Islamic Utopia. *Naqshejahan* 5(1): 59-74.
36. Lilyan, Mohammad Reza, Aryan Amirkhani, and Mojtaba Ansari. 2009. An Investigation of the Basics and Concepts of Aesthetics and Its Crystalization in Architectural Structures. *Ketab-e Mah-e Honar* (137): 50-55.
37. Lodge, Rupert C. 1953. *Plato's Theory of Art*. New York: Russell and Russell.
38. Mansoori, Seyyed Amir. 2017. From Aesthetics to Aesthetics. *Oriental Art and Civilization*. 5 (18): 3-6.
39. Marx, Karl, and Friedrich Engels. 1952. *Literature and Art: Selections from Their Writings*. Current Book House.
40. Naghdi, Asadullah, Salman Vahdat, and Hassan Sajjadzadeh. 2016. The Role of Social Capital in Attachment to Place in Traditional Neighborhoods (Case Study: Hamadan Neighborhoods). *Urban Sociological Studies* 6(18): 23-52.
41. Naghizadeh, Mohammad, Amid al-Islam Sadegholeslami, and Saeed Bashiri. 2013. Urban Space Design Process Based on Iranian-Islamic Aesthetic Principles Case Study: Tehran Unity Islamic University. *Iranian-Islamic City Studies* (11): 41-51.
42. Naghizadeh, Mohammad. 2002. The Philosophical Foundations of Aesthetics Designing the Environment and Perspective of Persia. *Environmental Studies - Special Design Letter of Environment* 29 (30): 61-80.
43. Noghrekar, Abdolhamid 2008. *An Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urbanism*. Tehran: Sima Message Design and Publishing Company.
44. P. Hale, Phillip, and Monroe C Bardsley. 1998. *History and Issues of Aesthetics*. Translated by Seyyed Mohsen Fatemi. Research Center for Islamic Art and Culture. Sura Publishing Institute.
45. Pakzad, Jahanshah, and Goddess Saki. 2014. Aesthetic Experience of the Environment. *Honar-ha-ye-Ziba* 19(3): 5-14.
46. Pistorius, Philippus Villiers. 1952. *Plotinus and Neoplatonism*. Cambridge: Bowes & Bowes.
47. Pourmand, Hassan Ali, and Neda Asadi Jafari. 2016. A Comparative Study of the Sustainable Values of the Identity of Islamic Wisdom and Art in Creating Works of Architecture Research Institute of Humanities and *Cultural Studies* 7 (2): 119-151.
48. Ragheb Esfahani. No Date. *Vocabulary in the Words of the Qur'an*. Mortazavi.

49. Sadeghi, Sara, Ahmad Ekhlas, and Hamed Kamel Nia. 2018. Investigating the Role of Architectural Aesthetics in Iranian Houses, a Case Study: Historical Houses in Mashhad. *Researches in Islamic Architecture* 3 (21): 3-17.
50. Sadiq, Hossein. 2004. *Aesthetics and Art Issues from the Viewpoint of Abu Hajin Tawhidi*. Translated by Gholam Reza Tahami. Tehran: Publishing Arts Academy.
51. Salehi, Saeed, Mohammad Naghizadeh, and Farah Habib. 2015. Explaining How the Artist and the Audience Relate to the Work of Architecture as the Creator of Knowledge. *Urban Management* (41): 107-124.
52. Shafiei, Meysam and Seyyed Gholamreza Islami. 2017. Explaining the Impact of Epistemology in Arts and Architecture. *Hoviatshahr* 11 (32): 67-78.
53. Tabatabai, Allameh. 1995. *Tafsir Al-Mizan*. Qom Seminary Teachers Association.
54. Taghvayi, Vida. 2010. From What to Define Architecture. *Hoviatshahr* (57): 75-86.
55. Valentine, Charles Wilfred. 1962. *The Experimental Psychology of Beauty*.
56. Yousefian, Javad 2000. A Look at the Concept of Aesthetics. *Journal of Faculty of Literature and Humanities of Tabriz* 43 (177): 135-172.

**The study of the status of fundamental aesthetics values
in creating Iranian-Islamic architecture and urbanism**

Mozaffar Abbaszadeh

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Urban Planning and Art, Urmia
University, Urmia, Iran

Corresponding author: mo.abbaszadeh@urmia.ac.ir

Asghar Mohammad Moradi

Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science
and Technology, Tehran, Iran

Vahid Esmailzade

Master of Urban Design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic
Azad University of Tabriz, Tabriz, Iran

Elnaz Soltanahmadi

Master of Urban Design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz
University of Islamic Arts, Tabriz, Iran

Received: 22/02/2020   **Accepted:** 18/09/2021

Abstract

Beauty is related to experiencing beauty events, which has different beauty experiences among people due to different circumstances, however, understanding beauty is incredibly difficult. On one hand, the public agree that beauty is considered a value as far as its particular manifestations are pleasing, on the other hand, as it is worth studying, it is considered an educational issue. Moreover, as it is a living object of social development, it is also regarded as a cultural topic. An artistic work, whether a result of one's work or a product of the artistic innovation of a group, appears due to inspirations or advices of a society and necessarily resembles the color of society. Undoubtedly, features of artist's life and even his/her physical features are reflected in his/her artwork, but reflection is not direct, and indeed it can be recognized and measured after passing through filtering of society. The beauty of urban environment as a living space, experienced by a wide range of people every day, is one of transcendental needs of human and functions as a stimulus for his flourishing. Therefore, in forming and designing the environment, category of art and its relation to aesthetics is of high significance and becomes a valuable and purposeful phenomenon in the society. Although aesthetic values differ between various cultures and communities, if these values are in conflict with cultural issues of society, they will create rational, accepted, and emotional norms of society. In addition, considering undeniable relation of any designing and shaping human life environment, like designing environment with art and also the relation of this reformulations with spiritual concepts of beauty, the concept of "aesthetics" which is in fact basis of philosophical and theoretical designs, becomes of great importance. On the other hand, urban buildings and spaces as an identifier of Iranian cities, have been shaped under the influence of Iranian-Islamic artistic and thought patterns over many years and have provided opportunity for public cooperation and interactions and in present era, with evolution of architecture and urbanism, process of designing and creating urban spaces has declined and a defective role of national identity and Iranian-Islamic culture is manifested, which indeed, ignoring these issues in designing has led

to lack of originality and validity of the design. Therefore, this study attempts to consider the mentioned importance and answer vital questions of " what is the theoretical position of fundamental aesthetic values in two views of the West and Iranian-Islamic world?! What is practical application of an overview of the fundamental aesthetic values in Islamic-Iranian architecture and urbanism?", Thus, the current paper investigates theoretical concept of fundamental aesthetics values, to identify Iranian-Islamic fundamental aesthetics values and explain functional status of fundamental aesthetic values in creating Islamic-Iranian architecture and urbanism as well. As this paper attempts to deepen fundamental aesthetic values in creating Islamic-Iranian architecture and urbanism, it is considered basic research. Since urbanization is an interdisciplinary field, subject of aesthetics can be examined in the humanities and school sciences (theoretical and practical wisdom) and in science (physical dimensions).

This research is developmental and functional in terms of purpose and approach (characteristics and nature of data) and qualitative nature and methods; it is a description of type of content analysis and in the section of theoretical framework is interrogative. The information is collected by generalizing to field of Iranian-Islamic architecture and urban planning with method of deductive reasoning seeks to explain basic values of aesthetics and provide a new classification appropriate to principles of creating Iranian-Islamic architecture and urban planning. The collection of data and qualitative information in this research is also using written scientific documentary sources and libraries in order to explain conceptual model of research.

In a general conclusion, it can be said that today in Iran, beauty is either imitated by Western models or there are many shortcomings in applying the principles of Iranian-Islamic aesthetics.

This is due to the lack of a true understanding of fundamental values of Islamic Iranian aesthetics. Therefore, a suitable framework should be created for architects and urban planners, who can extract desired criteria by considering basic values of aesthetics. For this purpose, studies have been done in previous studies and theoretical basis to assess direct relationship of aesthetics factors. These factors show relationship between fundamental values of Iranian-Islamic aesthetics and types, criteria and sub-criteria of aesthetics. Therefore, findings of research on fundamental values of aesthetics in Islam include four main categories:

1. Reasonable aesthetics 2. Sensible 3. Reasonable based on sensible, and 4. Sensible based on reasonable. Furthermore, in order to evolve the fundamental values of aesthetics, types of aesthetics are needed, these include: 1. Logical values, 2. Meaning and codification values, 3. Aspirations and logical ideas respectively and 4. Emotional and moral contexts values. These values which are directly related to fundamental values of Iranian-Islamic aesthetics and Iranian-Islamic aesthetic criteria, are related to practical application of an overview of fundamental values of aesthetics in Iranian-Islamic architecture and urban planning. Since aesthetic criteria are basis for assessment, to identify and select t fundamental values of aesthetics, these criteria include; Harmony (purposefulness, proportionality, balance, order, symmetry, correspondence), meaningfulness and perception (spiritual influence, equation, contrast, free will, disinterestedness), absolute self-existence of God (hierarchy, unity, ideal of embodiment, concentration, harmony, peace, vicinity, sophistication), emotional pleasure (relationships between shapes and forms and colors, pure manifestation of emotions and feelings) and stability and identity (piety, inclusion, freedom, connection with past and future, emergence of nature) and are directly related to types of aesthetic values. Thus, architecture and urban projects can offer new patterns in terms of Iranian-Islamic culture and employ creativity of designers. This was done by creating a logical relationship between aesthetic values and application of values in theoretical field of architecture and urban project.

Keywords: value, aesthetics, fundamental aesthetics values, Iranian-Islamic architecture and urbanis

